ePublishing

Byzantina Symmeikta

Vol 17 (2005)

SYMMEIKTA 17

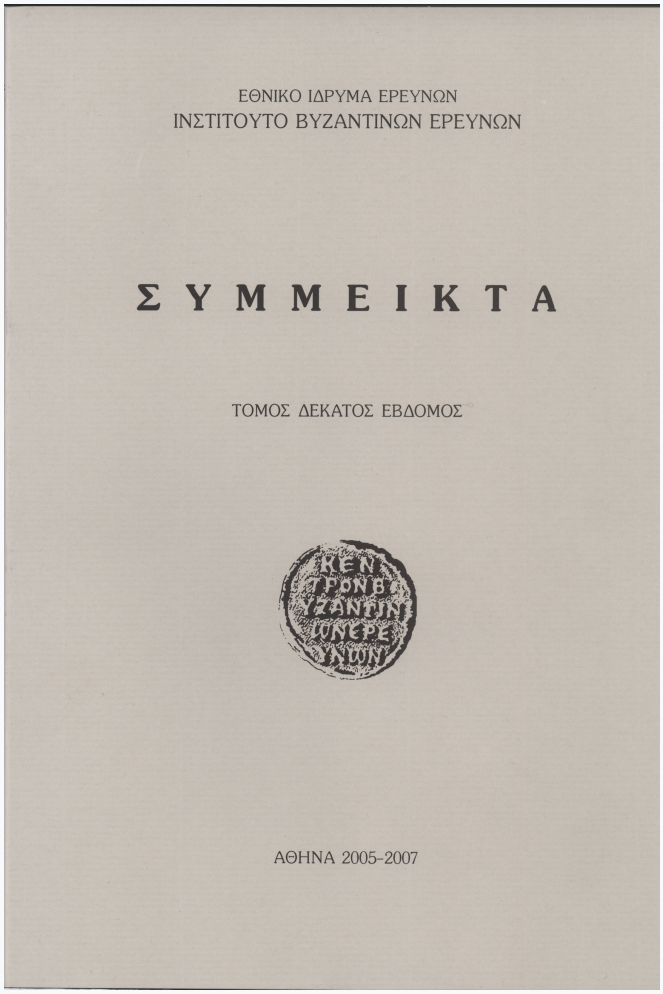

Βασιλικά κτήματα, Βασιλικά εργοδόσια σχετικά με την τροφοδοσία και τον ανεφοδιασμό του Ιερού Παλατίου (9ος- 11ος αι.)

Μαρία ΓΕΡΟΛΥΜΑΤΟΥ

doi: 10.12681/byzsym.919

Copyright © 2014, Μαρία ΓΕΡΟΛΥΜΑΤΟΥ

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

ΓΕΡΟΛΥΜΑΤΟΥ Μ. (2008). Βασιλικά κτήματα, Βασιλικά εργοδόσια σχετικά με την τροφοδοσία και τον ανεφοδιασμό του Ιερού Παλατίου (9ος- 11ος αι.). *Byzantina Symmeikta*, *17*, 87–110. https://doi.org/10.12681/byzsym.919

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2024 10:43:09

Μαρια Γερολυματου

Βασιλικα Κτηματα, Βασιλικα Εργοδοσια. Σχετικα με την Τροφοδοσια και τον Ανεφοδιασμο του Ιερου Παλατιου (9ος-11ος αι.)

Ελάχιστα πράγματα είναι γνωστά για τον ανεφοδιασμό και ειδικότερα για την τροφοδοσία του Ιερού Παλατίου. Θα πρέπει πάντως να υποθέσουμε ότι οι ποσότητες των αγαθών που απαιτούνταν για αυτό τον σκοπό ήταν ιδιαίτερα αυξημένες. Στα ανάκτορα σιτίζονταν όχι μόνο ο αυτοκράτορας και τα μέλη της οικογένειάς του, αλλά και όλοι εκείνοι που συνδέονταν άμεσα με την υπηρεσία τους και, ενδεχομένως, ορισμένοι υπάλληλοι της αυτοκρατορικής γραμματείας και της κεντρικής διοίκησης, έδρα της οποίας ήταν το Ιερό Παλάτιο[1]. Σημαντική επιβάρυνση αποτελούσαν οι προσκεκλημένοι συνδαιτημόνες του αυτοκράτορα, Βυζαντινοί ή ξένοι που επισκέπτονταν με επίσημη ιδιότητα την Κωνσταντινούπολη[2], καθώς και οι ανώτεροι πολιτικοί και στρατιωτικοί αξιωματούχοι και οι εκκλησιαστικοί άρχοντες, που σύμφωνα με την εθιμοτυπία προσκαλούνταν στα αυτοκρατορικά γεύματα στις επίσημες δεσποτικές και θεομητορικές γιορτές, ιδιαίτερα μετά την αποκατάσταση της λατρείας των εικόνων[3]. Ευκαιρία επί-

1. Κτίσματα όπως το *γενικόν* που στέγαζε το «υπουργείο οικονομικών», ή το *εἰδικόν*, για την αποστολή του οποίου θα γίνει λόγος στη συνέχεια, βρίσκονταν σε άμεση γειτνίαση με το Ιερό Παλάτιο. Βλ. R. Janin, *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, Παρίσι ²1964, 173-174.

2. Βλ. πχ. την περίπτωση του Λιουτπράνδου, απεσταλμένου του Όθωνα Α΄ στην αυλή του Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου και αργότερα του Νικηφόρου Φωκά.

3. N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Παρίσι 1972, 165 κ.ε. Οι προσκεκλημένοι κάθονταν σε συγκεκριμένες θέσεις, ανάλογα με τον τίτλο και το αξίωμά τους. Για τη σημασία της ιεράρχησης στα αυτοκρατορικά δείπνα, βλ. S. Malmberg, Visualising Hierarchy at Imperial Banquets, στο Wendy Mayer - Silke Trzcionka (εκδ.), *Feast, Fast or Famine. Food and Drink in Byzantium* [Byzantina Australiensia 15], Brisbane 2005, 11-24.

σης για δεξιώσεις τέτοιου είδους αποτελούσαν διάφορα γεγονότα που σχετίζονταν με την ιστορία της βασιλεύουσας δυναστείας ή με τους αγίους προστάτες της[4].

Ο *ἐπὶ τῆς τραπέζης*[5] του αυτοκράτορα και ο αντίστοιχος της αυγούστας[6] είχαν ως αποστολή την τροφοδοσία, την οργάνωση και την εξυπηρέτηση των δεσποτικών τραπεζών, υπηρεσία που στα κείμενα, τουλάχιστον όσον αφορά στον επί της τραπέζης του αυτοκράτορα, δηλώνεται με το γενικό όρο *βασιλικὴ ὑπουργία*[7]. Το σχήμα αυτό αναπαράγει το πρωτοβυζαντινό πρότυπο οργάνωσης, σύμφωνα με το οποίο ο *καστρήσιος* (castrensis sacri palatii) είχε υπό τη δικαιοδοσία του τον *tabularius domini*, τον *tabularius dominae Augustae* και τον *adiutor*. Σε αυτό το πλαίσιο ιδιαίτερο ρόλο είχε ο *πιγκέρνης*, που μεριμνούσε για τον ανεφοδιασμό του βασιλικού τραπεζιού με κρασί ενώ ταυτόχρονα εκτελούσε χρέη προσωπικού οινοχόου του αυτοκράτορα. Αντίστοιχο ρόλο είχε ο πιγκέρνης της αυγούστης. Σημαντική ήταν επίσης η θέση του *δομεστίκου τῆς ὑπουργίας*, που έφερε τον τίτλο του *σπαθαρίου* και αντικατέστησε τον *δομέστικο τῆς τραπέζης*[8]. Στα τακτικά αξιωμάτων ο *δομέστικος τῆς ὑπουργίας* εμφανίζεται αμέσως μετά από τον *ἐπὶ τῆς κουρατωρίας* (τακτικό Uspenskij) ή τον *κουράτορα τῶν βασιλικῶν οἴκων* (Κλητορολόγιο Φιλοθέου)[9]. Έχει υποστηριχθεί ότι ο δομέστικος της υπουργίας τελούσε υπό τις διαταγές του επί της τραπέζης, αν και αυτό δεν προκύπτει από καμιά πηγή με βεβαιότητα. Υπήρχε επίσης μεγάλος αριθμός υπηρετών, *ὑπουργῶν,*

---

4. Οι Μακεδόνες αυτοκράτορες τιμούσαν ιδιαίτερα τον άγιο Διομήδη και τον προφήτη Ηλία, προστάτες του ιδρυτή της δυναστείας, βλ. ΣΥΝ. ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ, εκδ. I. BEKKER, *Theophanes continuatus* [CSHB], Βόννη 1838, 223· G. DAGRON, *Empereur et prêtre. Étude sur le «césaropapisme» byzantin*, Παρίσι 1996, 201-205.

5. Κατά τον OIKONOMIDÈS (*Listes*, 306) ταυτίζεται με τον καστρήσιο. Ο W. SEIBT, Über das Verhältnis von κνάριος bzw. δομέστικος τῆς τραπέζης zu den anderen Funktionären der βασιλικὴ τράπεζα in Mittelbyzantinischer Zeit, *BZ* 72, 1979 (στο εξής: SEIBT, Κνάριος), 38 θεωρεί ότι ο καστρήσιος (castrensis sacri palatii), ο πιο υψηλόβαθμος αξιωματούχος που σχετιζόταν με την υπηρεσία του Ιερού Παλατίου κατά τους πρωτοβυζαντινούς χρόνους, κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο ήταν υπεύθυνος για τον Τρίκλινο των 19 ακκουβίτων.

6. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 97.4.

7. CONSTANTINE PORPHYROGENITUS, *Three Treatises on Imperial Military Expeditions*, εισαγωγή, έκδοση, μετάφραση, σχόλια J. F. HALDON [CFHB XXVIII], Βιέννη 1990 (στο εξής: *Three Treatises*), 102.136-139.

8. Κατά τον SEIBT (Κνάριος, 37-38) ο δομέστικος της τραπέζης ήταν ο λεγόμενος κνάριος (cenarius), ο τρίτος στη σειρά υφιστάμενος του καστρήσιου κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο.

9. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 61.11, 153.28. Ο OIKONOMIDÈS (*Listes*, 313.34: *ὁ τῆς κουρατωρίας* και index: *κουρατωρία (τῶν βασιλικῶν οἴκων), (ὁ [ἐπὶ] τῆς κουρατωρίας)* φαίνεται να ταυτίζει τον *ἐπὶ τῆς κουρατωρίας* με τον κουράτορα των βασιλικών οίκων. Το γεγονός ότι *ὁ τῆς κουρατωρίας* εγγράφεται ως υφιστάμενος του λογοθέτη του γενικού με οδηγεί στην άποψη ότι ο εν λόγω κουράτορας είχε αρμοδιότητα διαχείρισης κτημάτων του δημοσίου.

που εξυπηρετούσαν την παράθεση των εδεσμάτων στο αυτοκρατορικό τραπέζι[10]. Τα παραπάνω αξιώματα, εκτός από αυτό του δομεστίκου της υπουργίας, προορίζονταν αποκλειστικά για ευνούχους[11]. Είναι ενδιαφέρον ότι οι αξιωματούχοι αυτοί δεν ήταν συνδαιτημόνες του αυτοκράτορα, προφανώς επειδή ακριβώς ήταν απασχολημένοι με την εξυπηρέτηση της βασιλικής τραπέζης.

Το ερώτημα το οποίο τίθεται είναι πώς εξασφαλίζονταν όλα εκείνα τα αγαθά που καταναλώνονταν στο αυτοκρατορικό τραπέζι. Το πιο λογικό είναι να υποθέσουμε ότι προέρχονταν από την περιουσία του στέμματος. Σύμφωνα με νομολογιακή πηγή του 11ου αιώνα η ακίνητη περιουσία του στέμματος, γνωστή και ως *(ε)ἰδικόν* (πρόκειται ουσιαστικά για την εξέλιξη της *res privata* της πρωτοβυζαντινής περιόδου[12]), περιελάμβανε τα *κουρατορίκια* και τις *ἐπισκέψεις*[13]. Η τύχη της περιουσίας του στέμματος μετά τον 6ο και μέχρι τον 8ο αιώνα δεν είναι καλά γνωστή[14]. Από το πρώτο μισό του 9ου αιώνα μέχρι και τα πρώτα χρόνια του 11ου αιώνα η περιουσία αυτή βρισκόταν υπό την ευθύνη του κουράτορος, ο οποίος σύντομα έγινε *μέγας κουράτωρ*[15]. Το 842/843 είχε τον τίτλο του *σπαθαροκανδιδάτου* και στα τακτικά πρωτοκαθεδρίας προηγείτο του *ἐπὶ τῶν δεήσεων* και έπετο του *ἐπὶ τοῦ ἰδικοῦ*[16]. Στα τέλη του αιώνα (899) έφερε τους υψηλότερους τίτλους του *ἀνθυπάτου* και *πατρικίου* ή του *πρωτοσπαθαρίου*[17] και είχε ως υφισταμένους τους κουράτορες των διαφόρων παλατίων[18], τους *κουράτορες τῶν*

10. Βλ. *Three Treatises*, 118.376-377, όπου γίνεται λόγος για σαράντα *παρισταμένους τῇ τραπέζῃ*. Σκηνές αρχοντικών γευμάτων μπορεί να δει κανείς είτε στη μνημειακή ζωγραφική (παραβολή του πλούσιου και του φτωχού Λάζαρου, των βασιλικών γάμων), είτε σε μικρογραφίες χειρογράφων, βλ. Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ - Τ. ΠΑΠΑΜΑΣΤΟΡΑΚΗΣ, «...και ραπανάκια για την όρεξη». Περί τραπεζών, ραφανίδων και οίνου, *Σύμμεικτα* 16, 2003-2004, 285-290.

11. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 135.1-2 και 5-6, 305-306.

12. M. KAPLAN, *Les propriétés de la couronne et de l'eglise dans l'empire byzantin (Ve-VIe siècles)* [Byzantina Sorbonensia 2], Παρίσι 1976, 10-11· Ο ΙΔΙΟΣ, *Les hommes et la terre à Byzance du VIe au XIe siècle. Propriété et exploitation du sol* [Byzantina Sorbonensia 10], Παρίσι 1992, 137.

13. *Πεῖρα Εὐσταθίου τοῦ Ῥωμαίου*, *JGR*, τ. 4, 143, §36.2. Σχετικά με τη διάκριση ανάμεσα σε περιουσία του στέμματος και περιουσία του δημοσίου, βλ. N. OIKONOMIDÈS, L'évolution de l'organisation administrative de l'Empire byzantin au XIe siècle (1025-1118), *TM* 6, 1976, 136 σημ. 66.

14. Βλ. σχετικά KAPLAN, *Hommes et terre*, 310-313.

15. Βλ. G. ZACOS - A. VEGLERY, *Byzantine Lead Seals*, τ. 1.2, Βασιλεία 1972, αρ. 2424 (9ος αι.), όπου η σφραγίδα ενός μεγάλου κουράτορος.

16. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 53.22.

17. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 139.12, 145.32.

18. Βλ. G. SCHLUMBERGER, *Sigillographie de l'empire byzantin*, Παρίσι 1884, 143, όπου σε σφραγίδα χρονολογούμενη από τον εκδότη στον 9ο αιώνα μνημονεύεται ένας *κουράτωρ τῶν Πηγῶν*.

κτημάτων, τον *μειζότερο τῶν Ἐλευθερίου*, έναν *πρωτονοτάριο*[19], *νοταρίους*[20], *ἐπισκεπτίτες* και τους *ξενοδόχους Σαγγάρου, Πυλῶν* και *Νικομηδείας*[21]. Ανάλογα υπήρχε ένας (μέγας) *κουράτωρ* υπεύθυνος για τη διαχείριση της περιουσίας της αυγούστας[22].

Οι επισκέψεις ήταν κτήματα του δημοσίου που προορίζονταν για την εξυπηρέτηση διαφόρων αναγκών του στέμματος και του κράτους. Ο όρος *ἐπίσκεψις* ετυμολογείται από το ρήμα *ἐπισκέπτομαι*, το οποίο σημαίνει εξετάζω, ελέγχω. Κατ' επέκταση, επίσκεψις είναι η οικονομική διαχείριση και ο έλεγχος ενός αγαθού[23]. Στη συνέχεια ο όρος αποκτά τεχνικό περιεχόμενο και δηλώνει το περουσιακό εκείνο στοιχείο το οποίο διαχειρίζεται κάποιος. Επισκεπτίτες[24] ήταν υφιστάμενοι του μεγάλου κουράτορος και του *κουράτορος τῶν Μαγγάνων* –θα αναφερθούμε σε αυτόν στη συνέχεια[25]–, αξιωματούχων που διαχειρίζονταν τη βασιλική περιουσία, του *ἐπάρχου*[26], του *λογοθέτου τοῦ δρόμου*, υψηλόβαθμου αξιωματούχου με αρμοδιότητα τη συντήρηση του οδικού δικτύου, τη λειτουργία του αυτοκρατορικού ταχυδρομείου και την υποδοχή και φιλοξενία των επισήμων ξένων που επισκέπτονταν την αυτοκρατορία[27] καθώς

19. *Three Treatises*, 100.96-97. Ο *κτημάτινος*, που αναφέρεται στον στίχο 96, φαίνεται ότι ήταν ανεξάρτητος από τους δύο κουράτορες και προφανώς ανώτερος από τους πρωτονοταρίους, αφού χορηγούσε μόνος του ένα μουλάρι, όπως και καθένας από τους δύο κουράτορες. Βλ. σχετικά τις παρατηρήσεις του OIKONOMIDÈS (*Listes*, 318 σημ. 180) και του J.-Cl. CHEYNET, Épiskeptitai et autres gestionnnaires des biens publics (d'après les sceaux de l'IFEB), στο W. SEIBT (εκδ.), *Studies in Byzantine Sigillography*, τ. 7, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 2002, 92-93.

20. Βλ. ZACOS - VEGLERY, τ. 1.2, αρ. 1775, όπου σωζόμενη σφραγίδα ενός βασιλικού νοταρίου του κουρατορικίου.

21. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 123.11-20, 318.

22. KAPLAN, *Hommes et terre*, 319· W. SEIBT, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, 1. Teil, Βιέννη 1978, αρ. 77 (10ος αι.): *βασιλικὸς σπαθάριος καὶ μέγας κουράτωρ τῶν αὐγουστιακῶν κτημάτων*. Βλ. επίσης έναν *κουράτορα τῆς αὐγούστης* στο ZACOS - VEGLERY, τ. 1.3, αρ. 3218 (τέλη 8ου με αρχές του 9ου αι.). Η σφραγίδα που εκδίδεται από τους ZACOS - VEGLERY, τ. 1.2, αρ. 2582 δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι ανήκε σε έναν κουράτορα της αυγούστης.

23. Fr. DÖLGER, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*, Darmstadt 1960, 151-152 (αυτοτελής ανατύπωση εργασίας, δημοσιευμένης αρχικά στο περιοδικό *Byzantiniches Archiv* 9, 1927).

24. Οι σωζόμενες σφραγίδες επισκεπτιτών έχουν συγκεντρωθεί από τον CHEYNET (Épiskeptitai, 110-113 και 115), ο οποίος διατυπώνει την υπόθεση ότι δεν βρίσκονταν όλοι οι επισκεπτίτες στο ίδιο ιεραρχικά επίπεδο. Κατ' αυτόν, οι επισκεπτίτες συγκεκριμένων περιοχών υπάγονταν στους επισκεπτίτες των θεμάτων.

25. Βλ. παρακάτω, 94-96.

26. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 321.

27. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 311-312.

και του *λογοθέτου τῶν ἀγελῶν*[28]. Επισκέψεις παραχωρούνταν επίσης τόσο σε φυσικά πρόσωπα, συγγενείς ως επί το πλείστον της αυτοκρατορικής οικογένειας, όσο και σε νομικά πρόσωπα, όπως η Εκκλησία και τα μοναστήρια[29]. Από τις γραπτές πηγές και κυρίως από το σφραγιστικό υλικό γνωρίζουμε ότι βασιλικές επισκέψεις υπήρχαν διάσπαρτες στην αυτοκρατορία. Μέχρι και τον 11ο αιώνα ήταν κυρίως συγκεντρωμένες στη Μικρά Ασία[30]. Τον 12ο αιώνα οι επισκέψεις εντοπίζονται κυρίως στην ανατολική Θράκη και στον ελλαδικό χώρο[31].

Σε ό,τι αφορά στα κουρατορίκια, που επίσης βρίσκονταν σε όλη την αυτοκρατορία, τα διαχειρίζονταν επιτόπιοι κουράτορες που υπάγονταν στον μεγάλο κουράτορα[32]. Πιθανώς αυτοί είναι οι κουράτορες των κτημάτων που αναφέρονται στο Κλητορολόγιο του Φιλοθέου[33]. Οι αυξημένες δαπάνες των αυτοκρατόρων τούς οδήγησαν κατά καιρούς στην αναζήτηση νέων εσόδων. Έτσι, στις αρχές του 9ου αιώνα ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α΄ (802-811) αφαίρεσε από τους *εὐαγεῖς οἴκους* και τις βασιλικές μονές τα καλύτερα κτήματά τους και τα προσάρτησε στη *βασιλικὴ κουρατορία*, προκα-

---

28. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 338.

29. Βλ. πχ. το χρυσόβουλλο του 1198 του Αλεξίου Γ΄ Κομνηνού υπέρ της Βενετίας, εκδ. M. POZZA - G. RAVEGNANI, *I trattati con Bizanzio. 992-1198* [Pacta veneta 4], Βενετία 1993, 130, αρ. 11: *provincia Nicopolon cum episcepsibus in ea existentibus personalibus, ecclesiasticis et monasterialibus, et cum ipsis episkepsibus subiacentibus intimis consaguineis Imperii mei...ac desideratissime ipsi mee augustae*· CHEYNET, Épiskeptitai, 90-91.

30. CHEYNET, Épiskeptitai, 117.

31. A. CARILE, Partitio terrarum imperii Romanie, *StVen* 7, 1965, 218-222.

32. CHEYNET, Épiskeptitai, 92. Από επιγραφή που χρονολογείται το 813, είναι γνωστός ένας Σισίννιος κουράτωρ Τζουρουλού, ο οποίος θεωρείται ότι ήταν υπεύθυνος των ευρισκομένων στην περιοχή βασιλικών κτημάτων. Βλ. I. ŠEVČENKO, Inscription commemorating Sisinnios, «curator» of Tzourulon (A.D. 813), *Byzantion* 35, 1965, 564-574, ιδιαίτερα 572. Γνωστός είναι επίσης, τον 11ο αι., ένας κουράτωρ προνοητής Τριστόμου (περιοχής στη δυτική Μικρά Ασία, στην κοιλάδα του Μαιάνδρου ή βορειότερα κοντά στην Αναία). Μνημονεύεται σε έγγραφο του αρχείου της μονής Ιεράς-Ξηροχωραφίου, που αφορά στην παραχώρηση στη μονή *ἀργῆς γῆς*, δηλαδή γης που δεν καλλιεργείτο, από το προάστειο Τρίστομον, βλ. σχετικά N. WILSON - J. DARROUZÈS, Restes du cartulaire de Hiéra-Xérochoraphion, *REB* 26, 1968, αρ. 4 και ιδιαίτερα 4.1-3, 21. Από σφαγίδες είναι γνωστοί ένας κουράτωρ Κρωμνών (ZACOS - VEGLERY, τ. 1.2, αρ. 2421, 8ος αι.), καθώς και ένας μέγας κουράτωρ Μυτιλήνης (*Byzantine Lead Seals* by G. ZACOS compiled and edited by J. NESBITT, Βέρνη 1984, αρ. 252· J. NESBITT - N. OIKONOMIDES, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, τ. 2. South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 1994, αρ. 51.4 (11ος αι). Για ένα δεύτερο εκτύπωμα της τελευταίας σφραγίδας, βλ. V. SANDROVSKAJA - W. SEIBT (με τη συνεργασία της N. SEIBT), *Byzantinische Bleisiegel der staatlichen Eremitage mit Familiennamen*, 1. Teil, Βιέννη 2005, αρ. 85.

33. Αντίθετα, ο CHEYNET (Épiskeptitai, 92) υποστηρίζει ότι οι κουράτορες αυτοί δεν αναφέρονται στα τακτικά πρωτοκαθεδρίας, επειδή επρόκειτο για κατώτερους υπαλλήλους.

λώντας σε μερίδα των συγχρόνων του δυσφορία, την οποία απηχεί ο Θεοφάνης[34]. Κάτι ανάλογο λανθάνει κατά πάσα πιθανότητα στην αφήγηση του Συνεχιστή του Θεοφάνους σχετικά με την τεράστια ακίνητη περιουσία την οποία η χήρα Δανιηλίς από την Πάτρα δώρησε, σύμφωνα με την αφήγηση του Βίου Βασιλείου, στον Βασίλειο Α΄. Η μόνη διαφορά είναι ότι σε αυτή την περίπτωση οι συνθήκες εξιδανικεύονται και η όλη ιστορία παρουσιάζεται ως οικειοθελής δωρεά της Δανιηλίδος προς τον φιλόχριστο αυτοκράτορα[35]. Γνωρίζουμε επίσης ότι τα εδάφη που ενσωματώθηκαν στην αυτοκρατορία κατά τη διάρκεια του 10ου αιώνα και επομένως δεν ανήκαν παραδοσιακά σε κάποιο θέμα οργανώθηκαν σε κουρατορίες και περιήλθαν στον άμεσο έλεγχο του αυτοκράτορα, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό της Μελιτηνής το 934[36].

Τα κτήματα των κουρατοριών και των επισκέψεων ενοικιάζονταν και οι καλλιεργητές τους κατέβαλλαν ενοίκιο, συνήθως με τη μορφή της δεκάτης[37]. Η δεκάτη ήταν το συμβόλαιο εκείνο με το οποίο ο κύριος της γης εισέπραττε το ένα δέκατο της ακαθάριστης παραγωγής, χωρίς να συμμετέχει καθόλου στα έξοδα[38]. Η παραγωγή τους συγκεντρωνόταν από τους *ὠρειαρίους* στα *ὠρεῖα* —ο όρος δηλώνει κατ' αρχάς τον τόπο συγκέντρωσης των δημητριακών, και κατ' επέκταση τον τόπο όπου συγκεντρώνονταν όλα τα βασικά είδη διατροφής. Στη συνέχεια οι ωρειάριοι φρόντιζαν για τη μεταφορά των ειδών αυτών στην πρωτεύουσα[39]. Από το σφραγιστικό υλικό προκύπτει

34. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, *Χρονογραφία*, εκδ. C. DE BOOR, *Theophanis Chronographia*, Λιψία 1883, τ. 1, 486-487. Για τον σχολιασμό του χωρίου, βλ. P. NIAVIS, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (AD 802-811)*, Αθήνα 1987, 99-100· KAPLAN, *Hommes et terre*, 313. Το νόημα του κειμένου δεν είναι σαφές, δεδομένου ότι υπήρχε και ένας αξιωματούχος *ἐπὶ τῆς κουρατωρίας* υπαγόμενος στο σέκρετο του γενικού, βλ. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 113.34. Η χρήση όμως του όρου βασιλική κουρατορία συνηγορεί περισσότερο υπέρ της άποψης ότι επρόκειτο για την κουρατορία που ενέπιπτε άμεσα στη βασιλική δικαιοδοσία.

35. ΣΥΝ. ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ, 319-321. Σχετικά με την ιστορικότητα του επεισοδίου της Δανιηλίδος, βλ. Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Το επεισόδιο της Δανιηλίδας. Πληροφορίες καθημερινού βίου ή μυθοπλαστικά στοιχεία;, *Πρακτικὰ Α΄ Διεθνοῦς Συμποσίου, Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο. Τομὲς καὶ συνέχειες στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ παράδοση*, ΚΒΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1989, 375-390.

36. OIKONOMIDÈS, Évolution, 138· Ο ΙΔΙΟΣ, *Listes*, 242.

37. Μέχρι την εποχή του Βασιλείου Β΄ το δημόσιο δεν είχε συχνά τη δυνατότητα να εκμεταλλευθεί το ίδιο όλα τα περουσιακά του στοιχεία και αναγκαζόταν είτε να τα παραχωρήσει σε γείτονες που αναλάμβαναν την υποχρέωση να καταβάλλουν τον σχετικό έγγειο φόρο, είτε να τα πωλήσει έναντι ευτελούς τιμήματος, βλ. N. OIKONOMIDÈS, Terres du fisc et revenu de la terre aux Xe-XIe siècles, στο Vassiliki KRAVARI - Cécile MORRISSON - J. LEFORT (εκδ.), *Hommes et richesses dans l'empire byzantin. II (VIIIe-XVe s.)* [Réalités byzantines 3], Παρίσι 1991, 321-322.

38. N. OIKONOMIDÈS, *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IXe-XIe s.)*, Αθήνα 1996, 127-128.

39. J.-Cl. CHEYNET, L'époque byzantine, στο B. GEYER - J. LEFORT (εκδ), *La Bithynie au Moyen Age* [Réalités byzantines 9], Παρίσι 2003, 323.

ότι οι ωρειάριοι συνδέονται ως επί το πλείστον με τόπους όπου βρίσκονταν βασιλικά κτήματα. Ωρειάριοι μαρτυρούνται στη Νικομήδεια[40], την Κίο[41], την Πάνορμο[42], τις Πηγές[43], το Λοπάδιο[44] και πιθανότατα στο δρόμο του Σαγγαρίου που οδηγούσε στην Κωνσταντινούπολη, στο σημείο όπου βρισκόταν η μονή της Θεοτόκου *τῶν Εὐσεβίου*[45]. Πρόκειται δηλαδή ακριβώς για τη ζώνη εκείνη, όπου βρίσκονταν οι βασιλικές επισκέψεις της Βιθυνίας.

Σχεδόν τίποτα δεν είναι γνωστό για τη μεταφορά και την αποθήκευση της παραγωγής των βασιλικών κτημάτων στο Ιερό Παλάτιο. Η μεταφορά τους εξασφαλιζόταν πιθανότατα από ιδιώτες ναυκλήρους, οι οποίοι ώφειλαν να προσφέρουν κάθε χρόνο ορισμένες ημέρες υποχρεωτικής εργασίας στο κράτος[46]. Γύρω στα έτη 821-826, ο Ιγνάτιος διάκονος με επιστολή του προς τον λογοθέτη του γενικού τού ζητεί να συγχωρήσει κάποιους ναυκλήρους, που τόλμησαν να οικειοποιηθούν μέρος των σιτηρών που μετέφεραν για λογαριασμό του δημοσίου[47]. Ανάλογες αγγαρείες πρέπει να είχαν θεσπιστεί και υπέρ του Ιερού Παλατίου, δεδομένου μάλιστα, όπως θα φανεί στη συνέχεια, ότι μέχρι την εποχή του Βασιλείου Α΄ δεν υπήρχε σαφής διάκριση μεταξύ δημοσίου και αυτοκρατορικού ταμείου. Όσον αφορά στην αποθήκευση των ειδών αυτών

---

40. J. NESBITT - N. OIKONOMIDES, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, τ. 3, West, Northwest, and Central Asia Minor and the Orient, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 1996 (στο εξής: *DOSeals* τ. 3), αρ. 83.2.

41. Βλ. συγκεντρωμένες τις σφραγίδες από τον CHEYNET, L'époque byzantine, 336.

42. CHEYNET, L'époque byzantine, 348.

43. *DOSeals*, τ. 3, αρ. 65.1. Σύμφωνα με τους εκδότες της σφραγίδας αλλά και τον CHEYNET (L'époque byzantine, 348), που τους ακολουθεί, πρόκειται για τη θέση Πηγές στην ασιατική ακτή της Προποντίδας. Θεωρώ πιθανότερο ότι πρόκειται για τις Πηγές στη βόρεια ακτή του Κεράτιου, όπου βρισκόταν το ομώνυμο ανάκτορο. Οπωσδήποτε όμως, η σφραγίδα αυτή πρέπει να συσχετισθεί με τη σφραγίδα ενός κουράτορος των Πηγών, που έχει χρονολογηθεί από τον SCHLUMBERGER (*Sigillographie*, 143), στον 9ο αι. Για τις Πηγές στον Κεράτιο, βλ. JANIN, *Constantinople*, 142-143, 463-464.

44. CHEYNET, L'époque byzantine, 337.

45. *DOSeals*, τ. 3, αρ. 79.1 και 79.2. Στον ωρειάριο της σφραγίδας αρ. 79.1 αποδίδεται η σφραγίδα, την οποία ο V. LAURENT (La collection C. Orghidan [Bibliothèque byzantine. Documents 1], Παρίσι 1952, αρ. 11) απέδωσε σε έναν *ὡρειάριο τῶν ἁγίων ἐψεμάτων Κίου*, ανάγνωση την οποία οι Nesbitt - Oikonomides θεωρούν εσφαλμένη και αποκαθιστούν την επιγραφή ως *ὁρειάριος τοῦ ἁγίου Εὐσεβίου*.

46. Στους καταλόγους των φοροαπαλλαγών που παραχωρούνταν σε μονές συμπεριλαμβάνονταν τον 12ο αι. η *εἰσαγωγὴ συνωνῆς* και η *ἔμβλησις γεννημάτων*, βλ. P. LEMERLE - A. GUILLOU - N. SVORONOS με τη συνεργασία της Denise PAPACHRYSSANTHOU, *Actes de Lavra*, τ. I [Archives de l'Athos V], Παρίσι 1970, αρ. 55.46-48.

47. *The Correspondence of Ignatios the Deacon*, έκδοση, μετάφραση, σχόλια C. MANGO με τη συνεργασία του ST. EUTHYMIADES [CFHB IXL], Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 1997, 179-180, αρ. 21.

στο Ιερό Παλάτιο υπάρχει πλήρης άγνοια. Είναι λογικό να υποθέσει κάποιος την ύπαρξη ωρείων στο συγκρότημα του Παλατίου. Όταν ο Νικηφόρος Φωκάς αποφάσισε να εγκατασταθεί στο ανάκτορο του Βουκολέοντος διαμόρφωσε κατάλληλα τον χώρο *ἀποθήκας καὶ σιτοβολῶνας ἔνδοθεν καὶ ἰπνοὺς καὶ κλιβάνους ἐργασάμενος καὶ πληρώσας εἰδῶν*[48]. Η εντύπωση που αποκομίζουμε είναι ότι ο Νικηφόρος Φωκάς ακολούθησε τακτική ανάλογη με εκείνη που ακολουθείτο συνήθως για την προετοιμασία ενός κάστρου ενόψει πολιορκίας. Ο Κωνσταντίνος Ζ΄ μνημονεύει τον *ἀποθηκάριο*, ο οποίος χορηγούσε τον δεσποτικό οίνο πριν από την αναχώρηση σε εκστρατεία. Ανάλογα πρέπει να υπήρχαν και ωρειάριοι. Ο *οἰκειακὸς βασιλικὸς κελλάριος* ο οποίος αναφέρεται σε συνάρτηση με τη μεταφορά των αργυρών σκευών εστίασης που χρησιμοποιούνταν στο αυτοκρατορικό τραπέζι, δεν είναι βέβαιο αν είχε κάποια αρμοδιότητα και στην τροφοδοσία[49]. Ασφαλώς όμως όλοι αυτοί ήταν υποδεέστεροι υπαλλήλοι που δεν είχαν λόγο να περιληφθούν στα τακτικά πρωτοκαθεδρίας.

Στη δεκαετία 870-880 πραγματοποιήθηκε μια σημαντική αλλαγή όσον αφορά στη διαχείριση των πόρων που προορίζονταν για την τροφοδοσία του Ιερού Παλατίου. Σύμφωνα με ένα απόσπασμα από τον Βίο Βασιλείου, ο Βασίλειος Α΄ δημιούργησε τον λεγόμενο *οἶκο τῶν Μαγγάνων* και τον ονομαζόμενο *νέον οἶκον*. Η αιτία ήταν η εξής: *μὴ βουλόμενος...τὰ δημόσια χρήματα, ἅπερ οἱ ἐκ τοῦ ὑπηκόου φόροι γεννῶντες αὐξάνουσιν, εἰς οἰκείας καταναλίσκειν χρείας καὶ τῶν ἀνὰ πᾶν ἔτος ὑπ' αὐτοῦ κεκλημένων καὶ τοὺς ἑτέρων πόνους τὴν τούτων τράπεζαν ἡδύνειν ἢ συγκροτεῖν, τοὺς τοιούτους οἴκους ἐπενοήσατο καὶ προσόδους ἐκ γεωργίας ἀπέταξεν ἐν αὐτοῖς ἱκανάς, ἀφ' ὧν ἡ βασιλικὴ πανδαισία αὐτοῦ τε καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἄφθονον καὶ δικαίαν τὴν χορηγίαν ἔμελλεν ἔχειν ἀεί*[50]. Δηλαδή ο Βασίλειος Α΄, επειδή δεν επιθυμούσε να δαπανώνται για τις επισιτιστικές ανάγκες του αυτοκράτορα και του περιβάλλοντός του χρήματα του δημοσίου, δημιούργησε τον οίκο των Μαγγάνων και το νέο οίκο.

Τι ήταν αυτοί οι οίκοι; Κατ' αρχήν *οἶκος* είναι το ανάκτορο. Στη συνέχεια ο όρος *οἶκος* δηλώνει την παραγωγική εκείνη μονάδα που οργανώνεται με βάση είτε ένα ανάκτορο, είτε ένα ευαγές ίδρυμα[51]. Ο *νέος οἶκος* έχει ταυτιστεί με το παλάτι το επιλεγό-

---

48. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, εκδ. I. THURN, *Ioannis Skylitzae Synopsis Historiarum* [CFHB V], Βερολίνο-Νέα Υόρκη 1973, 275.79-83. Για τη θέση του δημοσίου ωρείου της Κωνσταντινούπολης αυτή την περίοδο, βλ. C. MANGO, Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIe siècles) [Travaux et du Centre de Recherche d'Histoire et de Civilisation de Byzance. Monographies 2] Παρίσι 1985, 54-55.

49. *Three Treatises*, 102.137-138.

50. ΣΥΝ. ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ, 337.4-10· Βλ. και ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 164.82-87, όπου το χωρίο επαναλαμβάνεται σχεδόν αυτολεξεί.

51. KAPLAN, *Hommes et terre*, 137-140.

μενο *τὰ Μαρίνης*[52]. Όσον αφορά στον οίκο των Μαγγάνων, πρέπει εξαρχής να διευκρινιστεί ότι δεν έχει καμιά σχέση με *τὸ οἰκονομεῖον* του αγίου Γεωργίου των Μαγγάνων που οργανώθηκε στα χρόνια του Κωνσταντίνου Θ΄ Μονομάχου[53]. Ο οίκος των Μαγγάνων ανήκε αρχικά στον πατριάρχη Ιγνάτιο, ο οποίος τον είχε κληρονομήσει από τον πατέρα του, αυτοκράτορα Μιχαήλ Α΄[54]. Είναι πιθανό ότι το παλάτι και η γύρω περιοχή περιήλθαν στο στέμμα είτε το 858 με την καθαίρεση του Ιγνατίου –οπότε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι του επεστράφη, όταν ο Ιγνάτιος επανήλθε στον πατριαρχικό θρόνο, το 867– είτε μετά τον θάνατό του, το 877[55]. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το *κουρατορίκιον τῶν Μαγγάνων* ταυτίζεται με την *κουρατωρία τῶν βασιλικῶν οἴκων*[56] που μνημονεύεται στο Κλητορολόγιο του Φιλοθέου[57]. Η θέση αυτή προσκρούει, πρώτον, στο γεγονός ότι είναι δυσερμήνευτη η μετονομασία της κουρατορίας του οίκου των Μαγγάνων σε *κουρατωρία τῶν βασιλικῶν οἴκων* σε ένα κείμενο, όπου η συγκεκριμένη υπηρεσία αναφέρεται παντού αλλού με το όνομα κουρατωρία Μαγγάνων[58]. Δεύτερο και σημαντικότερο, ο κουράτωρ των Μαγγάνων φέρει στο Κλητορολόγιο του Φιλοθέου τον τιμητικό τίτλο του πρωτοσπαθαρίου ή του ανθυπάτου και πατρικίου[59] και όχι τον υποδεέστερο του *σπαθαρίου* που έφερε ο κουράτωρ των βασιλικών οίκων.

Η αναφορά ενός *ἐπιτρόπου* –ο όρος *ἐπίτροπος* αποτελεί μετάφραση του λατινικού *curator*– των βασιλικών οίκων των Μαγγάνων σε ένα κείμενο των αρχών του 9ου αιώνα[60] δείχνει ότι στην πραγματικότητα η μεταρρύθμιση που επέφερε ο Βασίλειος Α΄

---

52. C. MANGO, The Palace of Marina, the Poet Palladas and the Bath of Leo VI, *Εὐφρόσυνον. Ἀφιέρωμα στὸν Μανόλη Χατζηδάκη*, τ. 1, Αθήνα 1991, 321-330, ιδιαίτερα 326. Ίσως πρόκειται για τον ευαγή οίκο *Τὰ Νέα* ο οποίος αναφέρεται σε χωρίο της Πείρας του Ευσταθίου του Ρωμαίου. Βλ. τα σχετικά σχόλια του P. LEMERLE, *Cinq études sur le onzième siècle byzantin*, Παρίσι 1977, 273-274, σημ. 53· KAPLAN, *Hommes et terre*, 315.

53. N. OIKONOMIDES, St. George of Mangana, Maria Skleraina, and the «Malyj Sion» of Novgorod, *DOP* 34/35, 1981, 242 (= Ο ΙΔΙΟΣ, *Byzantium from the Ninth Century to the Fourth Crusade*, Λονδίνο 1992, αρ. XVI).

54. *PG* 105, στήλη 540: *ἐν τοῖς γονικοῖς αὐτοῦ παλατίοις τοῖς καλουμένοις Μαγκάνοις ἀποκαθίστησιν* (ο Βασίλειος) *αὐτόν* (τον Ιγνάτιο).

55. LEMERLE, *Cinq études*, 273· Élisabeth MALAMUT, Nouvelle hypothèse sur l'origine de la maison impériale des Manganes, στο Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ - Χρύσα ΜΑΛΤΕΖΟΥ - Ν. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ (εκδ.), *Αφιέρωμα στο Ν. Σβορώνο*, Ρέθυμνο 1986, τ. 1, 128 και σημ. 7.

56. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 153.27.

57. Τη σύνδεση υποστηρίζει η Malamut (Nouvelle hypothèse, 127-131). Ο KAPLAN (*Hommes et terre*, 138) δέχεται την επιβίωση των θείων οίκων κατά τη διάρκεια των σκοτεινών αιώνων, αν και διστάζει να τους συνδέσει με το αξίωμα του μεγάλου κουράτορος ή με τον κουράτορα των Μαγγάνων.

58. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 141.13, 147.1.

59. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 141.11-13.

60. *AASS*, Apr. I, XXXI.

δεν συνίστατο στη δημιουργία μιας νέας υπηρεσίας, αλλά στην αναδιοργάνωση και την αναβάθμιση μιας ήδη υπάρχουσας. Δηλαδή, ο Βασίλειος Α΄ απέσπασε τον οίκο των Μαγγάνων από το (μεγάλο) κουρατορίκιο, στο οποίο ανήκε μέχρι τότε[61], και του ανέθεσε μια ιδιαίτερη αποστολή, την προμήθεια των απαραιτήτων ειδών για το αυτοκρατορικό τραπέζι. Προκειμένου να είναι σε θέση η νέα υπηρεσία να εκπληρώσει αυτό τον ρόλο, ο Βασίλειος της παραχώρησε *προσόδους ἐκ γεωργίας ἱκανάς*, δηλαδή εισοδήματα από γεωργικές εκμεταλλεύσεις, οργανωμένες είτε σε επισκέψεις, είτε σε κουρατορίες. Τα εισοδήματα αυτά, προφανώς τόσο σε είδος όσο και σε χρήμα, συγκεντρώνονταν σε ένα ταμείο, έδρα του οποίου ήταν το παλάτι των Μαγγάνων, και ακολούθως διετίθεντο για την *ὑπουργία τῆς βασιλικῆς τραπέζης*[62]. Το χωρίο του Συνεχιστή του Θεοφάνους δείχνει ότι ο Βασίλειος Α΄ έκανε μια τομή ιδρύοντας μια αυτοτελή υπηρεσία με αποστολή την εξυπηρέτηση των αυξημένων αναγκών του βασιλικού τραπεζιού, ώστε να μην έχει ανάγκη να καταφύγει στη δέσμευση δημοσίων εσόδων. Έχει, εύλογα, υποστηριχθεί ότι στην πραγματικότητα ο Βασίλειος θέλησε να κάνει μια σαφή διάκριση ανάμεσα στην περιουσία του στέμματος και την περιουσία του δημοσίου, θέτοντας έτσι τέλος στη σύγχυση που είχε βαθμιαία δημιουργηθεί ανάμεσα στις δύο έννοιες[63]. Με σύγχρονους όρους θα λέγαμε ότι δημιούργησε έναν ιδιαίτερο κωδικό όπου συγκεντρώνονταν τα απαραίτητα για την εξυπηρέτηση των αναγκών του βασιλικού τραπεζιού.

Το *σέκρετον τοῦ κουρατορικίου τῶν Μαγγάνων* οργανώθηκε κατά το πρότυπο του *σεκρέτου τοῦ μεγάλου κουρατορικίου*. Επικεφαλής της υπηρεσίας ετέθη ο *κουράτωρ τοῦ οἴκου τῶν Μαγγάνων*. Ο αξιωματούχος αυτός αναφέρεται για πρώτη φορά στο Κλητορολόγιο του Φιλοθέου και κατέχει την 54η θέση στον κατάλογο των *ἀξιῶν* που παραχωρούνταν δια λόγου, αμέσως μετά από τον μεγάλο κουράτορα και πριν από τον *ἐπὶ τῶν δεήσεων*[64]. Ανήκε στους λεγόμενους *σεκρετικούς*, τους επικεφαλής δηλαδή σεκρέτων, διοικητικών υπηρεσιών[65]. Την εποχή που συντάχτηκε το Κλητορολόγιο του

61. Ανάλογη είναι η θέση του Kaplan, *Hommes et terre*, 318.

62. Lemerle, *Cinq études*, 273-274.

63. Malamut, Nouvelle hypothèse, 131-132

64 Oikonomidès, *Listes*, 103.19. Βλ. E. McGeer - J. Nesbitt - N. Oikonomides (εκδ.), *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of art*, τ. 5. *The East (continued), Constantinople and Environs, Unknown Locations, Addenda, Uncertain Readings*, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 2005 (στο εξής: *DOSeals*, τ. 5), αρ. 25.6 και 25.9, όπου οι σφραγίδες ενός βασιλικού σπαθαροκανδιδάτου και μεγάλου κουράτορος του οίκου των Μαγγάνων, που χρονολογείται γύρω στον 9ο-10ο αι., και ενός βασιλικού πρωτοσπαθαρίου επί του Χρυσοτρικλίνου και μεγάλου κουράτορος του οίκου των Μαγγάνων του 10ου αι.

65 Oikonomidès, *Listes*, 107.18.

Φιλοθέου, δηλαδή το 899, ο κουράτωρ των Μαγγάνων έφερε, όπως και ο συνάδελφός του του μεγάλου κουρατορικίου, τους τιμητικούς τίτλους του ανθυπάτου και πατρικίου ή του πρωτοσπαθαρίου[66]. Είχε υπό τη δικαιοδοσία του έναν πρωτονοτάριο[67], νοταρίους[68], τους κουράτορες των παλατίων, τους κουράτορες των κτημάτων και επισκεπτίτες[69]. Η μόνη διαφορά του κουράτορος των Μαγγάνων από τον μεγάλο κουράτορα είναι ότι ο τελευταίος είχε επιπλέον στη δικαιοδοσία του τους ξενοδόχους Σαγγάρου, Πυλών και Νικομηδείας.

Τα δύο κουρατορίκια, το μεγάλο και των Μαγγάνων, επωμίστηκαν μέχρι τα μέσα τουλάχιστον του 10ου αιώνα το βάρος της τροφοδοσίας του βασιλικού τραπεζιού. Η πραγματεία του Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, με αντικείμενο τις προετοιμασίες που έπρεπε να γίνουν ενόψει της αναχώρησης του αυτοκράτορα σε εκστρατεία, σκιαγραφεί ανάγλυφα την αποστολή των δύο υπηρεσιών. Η προσπάθεια που κατέβαλλαν *ἵνα καθ' οἱονδήποτε τρόπον μὴ λείψῃ τι εἰς τὴν βασιλικὴν ὑπουργίαν*[70], δίνει το μέτρο της βαρύτητας της αποστολής τους. Το κείμενο αυτό εστιάζει βέβαια στο έργο των δύο κουρατορικίων σε περίπτωση που ο αυτοκράτορας εξεστράτευε, έμμεσα όμως μας δίνει μια εικόνα της πραγματικότητας και για τις περιόδους που αυτός βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη. Ο Πορφυρογέννητος μας πληροφορεί ότι τα δύο κουρατορίκια προμήθευαν στον επί της τραπέζης και τον δομέστικο της υπουργίας όλα εκείνα τα είδη που προορίζονταν για την *ὑπουργία*. Αυτό που είναι σαφές είναι ότι η ο όρος *ὑπουργία* δεν κάλυπτε μόνο τον αυτοκράτορα και τους ομοτράπεζούς του με τη στενή έννοια[71], αλλά, όπως θα φανεί στη συνέχεια, όλους τους υψηλόβαθμους τιτλούχους.

Τα δύο κουρατορίκια αναλάμβαναν να προμηθεύσουν το *δεσποτικὸν ἔλαιον*, *σκορτζίδια*, δηλαδή δερμάτινους ασκούς (από το λατινικό scorteus)[72], για το δεσποτικόν έλαιον, όσπρια (φασόλια και φακή), ρύζι, αμύγδαλα και φιστίκια[73]. Στη συνέχεια μαθαίνουμε ότι οι βασιλικές κουρατορίες, προφανώς όχι οι κεντρικές υπηρεσίες αλλά οι επαρχιακές κουρατορίες εξασφάλιζαν *ἀρίθμια*, — περιληπτικός όρος που δηλώνει

66. Οικονομιδès, *Listes*, 141.13, 147.1.

67. *DOSeals*, τ. 5, αρ. 25.12, 25.13· Schlumberger, *Sigillographie*, 151.

68. Βλ. *DOSeals*, τ. 5, αρ. 25.11, όπου η σωζόμενη σφραγίδα ενός νοταρίου των Μαγγάνων (11ος αι.).

69. Οικονομιδès, *Listes*, 123.21-22, 318.

70. *Three Treatises*, 104.160-161.

71. Ομοτράπεζοι με τον αυτοκράτορα ήταν ο πατριάρχης, ο καίσαρ, ο νωβελίσσιμος, ο κουροπαλάτης, ο βασιλεοπάτωρ και η ζωστή πατρικία, βλ. Οικονομιδès, *Listes*, 135.27-28, 137.1-4.

72. *Three Treatises*, 202.

73. *Three Treatises*, 102.143-145.

μικρά ψάρια του γλυκού νερού[74] –, και κυπρίνους, ψάρια επίσης του γλυκού νερού που καλλιεργούνταν σε ιχθυοτροφεία, διαμορφωμένα στα βασιλικά κτήματα[75]. Αντίθετα, το *βερζίτικον*, δηλαδή τον οξύριγχο, ψάρι που αλιευόταν στις εκβολές του ποταμού Ντον[76], και το *νεῦρον* –πιθανότατα κάποιο οστρακοειδές– ο επί της τραπέζης και ο δομέστικος της υπουργίας τα προμηθεύονταν κανονικά στην αγορά της πρωτεύουσας. Όσον αφορά στο κρασί, γίνεται διάκριση ανάμεσα: πρώτον, στον *δεσποτικὸν οἶνον* («οἰνάριν δεσποτικόν»), που προοριζόταν αποκλειστικά για τον αυτοκράτορα και το προμήθευε ο αποθηκάριος[77], δεύτερον, στο κρασί που επίσης προμήθευε ο αποθηκάριος και προοριζόταν για τους ανώτερους τιτλούχους, πατρικίους και μαγίστρους –πρακτικά δηλαδή για τον *δομέστικο τῶν Σχολῶν* και τους στρατηγούς των θεμάτων[78]–, και που προερχόταν από τα βασιλικά κτήματα που βρίσκονταν στη Νίκαια[79] και τρίτον, στον *ἐγχώριον οἶνον*, που προμήθευαν οι πρωτονοτάριοι των θεμάτων από τα οποία διερχόταν ο αυτοκράτορας και προφανώς προοριζόταν για να καταναλωθεί από τους κατώτερους αξιωματικούς[80]. Ανάλογη διάκριση μεταξύ δεσποτικού και εγχωρίου γίνεται και για το λάδι[81]. Στο μέτρο που τα αποθέματα στα διάφορα εδώδιμα εξαντλούνταν (*ἐν ᾧ δαπανᾶται ἡ ὑπουργία*), οι αρμόδιοι αξιωματούχοι ώφειλαν να τα ανανεώνουν αγοράζοντάς τα, οπουδήποτε έβρισκαν τα είδη αυτά σε καλή ποιότητα[82]. Για να σχηματίσουμε μια ιδέα για τις ποσότητες που μεταφέρονταν κατά την έναρξη της εκστρατείας, ο Πορφυρογέννητος κάνει λόγο για 48 μέτρα *βασιλικοῦ οἴνου* και για 100 μέτρα οίνου για τους πατρικίους και μαγίστρους[83], καθώς και

74. *Three Treatises*, 203.

75. *Three Treatises*, 102.149-150.

76. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, εκδ., μετ. G. MORAVCSIK - R. JENKINS, *Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio* [CFHB I], Dumbarton Oaks Washington, D.C. ²1967, κεφ. 42.86-89· για τη βιβλιογραφία, βλ. *Three Treatises*, 203.

77. *Three Treatises*, 102.141-142, 132.602. Ο HALDON (*Three Treatises*, 200) υποθέτει ότι πρόκειται για υφιστάμενο του πιγκέρνη.

78. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 20-21.

79. *Three Treatises*, 132.599-602. Βλ. SCHLUMBERGER, *Sigillographie*, 250, όπου η σφραγίδα ενός επισκεπτίτη των βασιλικών κτημάτων Νικαίας.

80. *Three Treatises*, 102.147.

81. *Three Treatises*, 102.145.

82. *Three Treatises*, 102-104.150-151.

83. *Three Treatises*, 102.141-143 και 147: οκτώ ζευγάρια φλασκία χωρητικότητας τριών μέτρων το κάθε φλασκίο για τον αυτοκράτορα και δέκα ζευγάρια φλασκία χωρητικότητας πέντε μέτρων το κάθε φλασκίο για τους πατρικίους και μαγίστρους. Βλ. επίσης *Three Treatises*, 132.601. Για τα ζευγάρια των φλασκίων (ζυγαί, ζυγοφλάσκια), βλ. Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, Διορθωτικὰ καὶ ἑρμηνευτικὰ εἰς τὴν Ἔκθεσιν τῆς Βασιλείου Τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τὸ Κλητορολόγιον τοῦ Φιλοθέου, *ΕΕΒΣ* 19, 1949, 101.

για 30 μέτρα ελαίου, δηλαδή χονδρικά γύρω στις 480 και 1000 λίτρες οίνου αντίστοιχα[84], όπως και 273 περίπου λίτρες λαδιού[85].

Είδη όπως το φρέσκο και το παστό κρέας, τα πουλερικά, τα παστά ψάρια, το τυρί και το λαρδί, τα εξασφάλιζαν, προφανώς για πρακτικούς λόγους, οι πρωτονοτάριοι των θεμάτων. Τα είδη αυτά προέρχονταν από έκτακτη φορολογία σε είδος που επιβαλλόταν στους χωρικούς[86]. Ο Πορφυρογέννητος κάνει λόγο για 100 *ὕπαρνα* πρόβατα και 50 *ἀγελάδια ὑπόμοσχα*[87] –τα οποία εξασφάλιζαν το γάλα–, 500 κριάρια, 200 όρνιθες και 100 χήνες που προορίζονταν *εἰς χρείαν βασιλικῆς τραπέζης καὶ εἰς τοὺς μαϊουμάδας*, δηλαδή για τις παροχές που γίνονταν στους αξιωματικούς της αυτοκρατορικής φρουράς και του στρατού με την ευκαιρία εορτών[88]. Στις περιόδους όμως κατά τις οποίες ο αυτοκράτορας βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, το πιθανότερο είναι ότι τα σφάγια όπως και τα ζωικής προέλευσης προϊόντα τα προμήθευαν οι βασιλικές επισκέψεις και οι κουρατορίες. Είναι βέβαια άγνωστος ο τόπος σφαγής των ζώων που προορίζονταν για το αυτοκρατορικό τραπέζι.

Παράλληλα με το ταμείο του οίκου των Μαγγάνων άλλα δύο ταμεία, το *(ε)ἰδικόν*[89] και το *οἰκειακὸν βεστιάριον*[90] είχαν ανάμειξη στην αντιμετώπιση των δαπανών που σχετίζονταν με τη βασιλική υπουργία. Ο επί της τραπέζης και ο δομέστικος της υπουργίας λάμβαναν από το ειδικόν *λογάριον* δηλαδή ένα ποσό σε μετρητά *εἰς ἔξοδον λόγῳ ἀρτυσίας*[91]. Το ειδικόν κάλυπτε δηλαδή τις δαπάνες που σχετίζονταν με την αγορά αρτυμάτων, αφού αυτά δεν μπορούσαν να τα προμηθεύσουν οι επισκέψεις και οι κουρατορίες. Τον 12ο αιώνα οι αυτοκράτορες έστελναν ανθρώπους τους να τα προμηθευθούν χονδρικώς στα λιμάνια της Αιγύπτου, σημείο όπου κατέληγαν από τον

84. E. SCHILBACH, *Byzantinische Metrologie*, Μόναχο 1970, 112.

85. Ό.π., 116.

86. *Three Treatises*, 88.101-106, 102.145-147. Για την επιβολή της φορολογίας αυτού του είδους, βλ. OIKONOMIDÈS, *Fiscalité*, 97-99, 102-103.

87. *Three Treatises*, 102.147.

88. *Three Treatises*, 128.532-535. Για τον όρο *μαϊουμάς*, βλ. τα σχόλια του HALDON, *Three Treatises*, 166. Στις περιστάσεις αυτές οι μάγιστροι έπαιρναν από δύο σφάγια ο καθένας, οι πατρίκιοι από ένα, οι πρωτοσπαθάριοι ανά δύο από ένα. Ανάλογες παροχές γίνονταν και σε όσους ανήκαν στην *ἑταιρεία*, την προσωπική δηλαδή φρουρά του αυτοκράτορα. Τα σφάγια αυτά εξασφαλίζονταν από τους πρωτονοταρίους των θεμάτων ή τα *ξενάλια*, τις εκούσιες δηλαδή προσφορές των υπηκόων (*Three Treatises*, 104.151-154), όταν ο αυτοκράτορας βρισκόταν στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, ή από την *ὑπουργία*, όταν ο αυτοκράτορας βρισκόταν εκτός των συνόρων (*Three Treatises*, 130-132.591-598).

89. Για το *(ε)ἰδικόν*, βλ. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 316-317.

90. *Three Treatises*, 106-108.219-222.

91. *Three Treatises*, 102.139-141.

11ο αιώνα οι δρόμοι του εμπορίου με την Ανατολή[92]. Δεν είναι γνωστό αν κάτι ανάλογο συνέβαινε και σε προγενέστερες εποχές με τα λιμάνια της Συρίας ή με την Τραπεζούντα.

Εκτός από την παραγωγή των βασιλικών κτημάτων και τις προμήθειες στην αγορά, στις οποίες προστίθενταν η έκτακτη φορολογία των χωρικών και οι οικειοθελείς προσφορές των υπηκόων κατά τη διάρκεια εκστρατειών[93], μέρος της ευθύνης τροφοδοσίας της αυτοκρατορικής τραπέζης αναλάμβαναν ειδικές κατηγορίες του πληθυσμού, οι εξκουσσάτοι. Οι εξκουσσάτοι ήταν υποχρεωμένοι, με αντάλλαγμα την απαλλαγή τους από δευτερεύοντες φόρους, να προσφέρουν μια ορισμένη υπηρεσία στο κράτος[94]. Συνήθως η υπηρεσία αυτή ήταν προς όφελος του *σεκρέτου τοῦ δρόμου* (*ἐξκουσσᾶτοι τοῦ δρόμου*), χωρίς να αποκλείεται όμως να προορίζεται για κάποιο άλλο σέκρετο. Παράδειγμα χαρακτηριστικό αποτελούσαν οι εξκουσσάτοι του χωρίου του Τέμβρη, κοντά στο Δορύλαιο[95], οι οποίοι βρίσκονταν στην υπηρεσία του επί της τραπέζης και είχαν την υποχρέωση να αλιεύουν ψάρια στα ποτάμια σε περιοχές ακατοίκητες από όπου διερχόταν ο στρατός για την τροφοδοσία του αυτοκρατορικού τραπεζιού[96].

Δεν είναι γνωστό μέχρι πότε λειτούργησαν τα δύο κουρατορίκια εκπληρώνοντας τη συγκεκριμένη αποστολή[97]. Το τακτικό Beneševič (934-944)[98], αναφέρει τον πρωτοσπαθάριο κουράτορα των Μαγγάνων, χωρίς όμως να γίνεται αναφορά στους υφισταμένους του, σε θέση ανάλογη με αυτή στην οποία αναφέρεται στο Κλητορολόγιο του Φιλοθέου: αμέσως μετά από τον μεγάλο κουράτορα και πριν από τον επί των δεήσεων[99]. Η ίδια εικόνα προκύπτει και από το τακτικό του Escorial, που χρονολογείται γύρω στα έτη 974-975[100]. Ο Πορφυρογέννητος, αναφερόμενος στα όσπρια, τους ξηρούς καρπούς, το δεσποτικόν έλαιον και τα σκορτζίδια που χορηγούσαν τα δύο

92. MM, III, 39.

93. Είναι τα ξενάλια τα οποία προσέφεραν οι υπήκοοι του αυτοκράτορα (*Three Treatises*, 104.151-154 και 132.596-597).

94. Oikonomidès, *Fiscalité*, 164-166.

95. Ο Τ. Λουγγής διατυπώνει την υπόθεση ότι στο *χωρίον* του Τέμβρη ίσως υπήρχε αυτοκρατορικό κτήμα. Βλ. σχετικά Βασιλική Βλυσιδου - Ελεωνόρα Κουντουρα-Γαλακη - Στ. Λαμπακης - Τ. Λουγγης - Α. Σαββιδης, *Η Μικρά Ασία των θεμάτων*, Αθήνα 1998, 188.

96. *Three Treatises*, 128.554-556.

97. Ο Lemerle (*Cinq études*, 277), υποθέτει ότι ο ρόλος της υπηρεσίας ατόνησε στα χρόνια των στρατιωτών αυτοκρατόρων.

98. Oikonomidès, *Listes*, 243.

99. Oikonomidès, *Listes*, 249.34.

100. Oikonomidès, *Listes*, 271.20.

κουρατορίκια, χρησιμοποιεί την έκφραση *παρεῖχον πάλαι*. Ο παρατατικός χρόνος του ρήματος και το επίρρημα *πάλαι* οδήγησαν τον εκδότη του κειμένου να ισχυρισθεί ότι οι πληροφορίες του Πορφυρογεννήτου αφορούν στην εποχή του παππού του, Βασιλείου Α΄ και όχι στη δική του. Ωστόσο, ο ίδιος παρελθοντικός χρόνος χωρίς, είναι αλήθεια, το επίρρημα *πάλαι* χρησιμοποιείται και σε πραγματεία με το ίδιο θέμα αποδιδόμενη στον Λέοντα Κατάκυλα, που συντάχθηκε με εντολή του Λέοντος ΣΤ΄ και στην οποία θεωρείται ότι βασίστηκε ο Πορφυρογέννητος για να γράψει τη δική του πραγματεία[101]. Έχω την άποψη ότι η διατύπωση αυτή του Πορφυρογεννήτου δεν σημαίνει ότι τα πράγματα την εποχή του εξελίσσονταν διαφορετικά, αλλά απλώς υποδηλώνει το γεγονός ότι για μεγάλο χρονικό διάστημα οι αυτοκράτορες δεν είχαν εκστρατεύσει προσωπικά.

Η τελευταία μνεία ενός μεγάλου κουράτορος χρονολογείται το έτος 1012[102]. Στο εξής, οι βασιλικές κουρατορίες, τουλάχιστον αυτές που είχαν οργανωθεί σε νεοκατακτηθέντα εδάφη, ετέθησαν υπό την επίβλεψη ενός *ἐφόρου τῶν βασιλικῶν κουρατορειῶν*[103]. Κουράτορες των Μαγγάνων μαρτυρούνται τον 11ο αιώνα[104]. Το κουρατορίκιο των Μαγγάνων αναδιοργανώθηκε στα χρόνια του Κωνσταντίνου Μονομάχου, στα μέσα του 11ου αιώνα, οπότε συγχωνεύθηκε με τον οίκο *τῶν Ἐλευθερίου*[105]. Δεν είναι όμως καθόλου βέβαιο αν εξακολούθησε να σχετίζεται με την τροφοδοσία της βασιλικής τραπέζης. Από το σφραγιστικό υλικό μαθαίνουμε για πολλούς κουράτορες των Μαγγάνων τον 11ο αιώνα, δεν γνωρίζουμε όμως αν αυτοί είναι πριν ή μετά τη μεταρρύθμιση του Κωνσταντίνου Θ΄[106]. Το σίγουρο είναι πάντως ότι ο κουράτωρ των Μαγγάνων εξακολούθησε να έχει ορισμένες οικονομικές αρμοδιότητες, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι σε όλα τα χρυσόβουλλα με τα οποία παραχωρείται φορολογική απαλλαγή σε διάφορες μονές τον 11ο αιώνα και στα οποία υπάρχει κατάλογος των αξιωματούχων που καλούνται να σεβαστούν το χρυσόβουλλο, περιλαμβάνεται πάντοτε ο κουράτωρ των Μαγγάνων και των Ελευθερίου[107]. Θεωρώ πάντως πιθανό ότι αυτή την εποχή η κουρατορία των Μαγγάνων είχε αλλάξει χαρακτήρα και ότι δεν συνδεόταν άμεσα με την εξυπηρέτηση των αναγκών της βασιλικής τραπέζης. Τον 11ο αιώνα τα

---

101. *Three Treatises*, 50.

102. P. LEMERLE (εκδ.), *Actes de Kutlumus* [Archives de l'Athos II²], Παρίσι 1988, αρ. 5.22.

103. OIKONOMIDÈS, Évolution, 138.

104. *DOSeals*, τ. 5, αρ. 25.1-25.5, 25.8.

105. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 318.

106. *DOSeals*, τ. 5, αρ. 25.1-25.4. Σώζεται επίσης η σφραγίδα ενός *τηρητῆ* (πιθανώς κουράτορος) *τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Μαγγάνων*, η οποία χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 11ου αι. (*DOSeals*, τ. 5, αρ. 25.7).

107. OIKONOMIDÈS, *Fiscalité*, 303.

ακίνητα περιουσιακά στοιχεία του στέμματος οργανώνονται σε άλλη βάση με τη δημιουργία ευαγών οίκων και περιέρχονται στον έλεγχο του *οἰκονόμου τῶν εὐαγῶν οἴκων*[108]. Δεν αποκλείεται ακόμα, μέσα στη γενικότερη τάση εξαργυρισμού των διαφόρων υποχρεώσεων προς το δημόσιο, οι οφειλές των ενοικιαστών των κτημάτων αυτών να καταβάλλονταν πλέον μόνο σε χρήμα. Η επίσκεψις των Αλωπεκών στη Μίλητο, τμήμα της οποίας αποσπάστηκε το 1073 και παραχωρήθηκε στον Ανδρόνικο Δούκα, εξάδελφο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ΄[109], απέφερε *πάκτα*, δηλαδή εισοδήματα σε χρήμα το ύψος των οποίων ήταν προκαθορισμένο[110]. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η ύπαρξη ιδιαίτερης υπηρεσίας υπεύθυνης για την τροφοδοσία του Ιερού Παλατίου χάνει τον λόγο ύπαρξής της. Το *οἰκειακὸν βεστιάριον*, το ταμείο δηλαδή του αυτοκράτορα, το οποίο γνωρίζει ημέρες δόξας τον 12ο αιώνα είναι πιθανόν ότι ανέλαβε αυτή την αρμοδιότητα.

Βασιλικά εργοδόσια

Εκτός όμως από την εξασφάλιση των αναγκαίων για τη σίτιση αγαθών, η εθιμοτυπία του Ιερού Παλατίου απαιτούσε και συγκεκριμένα βιοτεχνικά είδη όπως μεταξωτά υφάσματα, ενδύματα και κοσμήματα που ήταν απαραίτητα για τις τελετές της αυλής[111]. Η εξαιρετική σημασία των μεταξωτών τόσο για την οργάνωση της ζωής στο Ιερό Παλάτιο, όσο και για την άσκηση της διπλωματίας της αυτοκρατορίας, σε βαθμό ώστε να γίνει εύστοχα λόγος για διπλωματία του μεταξιού (silken diplomacy)[112], γίνεται πολύ καλά αντιληπτή από την πραγματεία του Πορφυρογεννήτου σχετικά με τις

---

108. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 318· Ο ΙΔΙΟΣ, Évolution, 138-140. Βλ. τη σφραγίδα ενός μεγάλου κουράτορος στο ZACOS - VEGLERY, τ. 1.2, αρ. 2424 (9ος αι.).

109. Μαρία ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, *Βυζαντινὰ ἔγγραφα τῆς μονῆς Πάτμου*. τ. 2. *Δημοσίων λειτουργῶν*, Αθήνα 1980, αρ. 50.

110. OIKONOMIDÈS, *Fiscalité*, 124-125.

111. Για την ενδυμασία του αυτοκράτορα και των ανωτέρων αξιωματούχων στις επίσημες τελετές, βλ. πρόχειρα E. PILTZ, Middle Byzantine Court Costume, στο H. MAGUIRE (εκδ.), *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 1997, 38-51, ιδιαίτερα 48 κ.ε.

112. Anna MUTHESIUS, Silken diplomacy, στο J. SHEPARD - S. FRANKLIN (εκδ.), *Byzantine diplomacy, Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990* [Society for the Promotion of Byzantine Studies. Publications 1], Aldershot, Hampshire 1992, 237-248. Ορισμένα δείγματα της παραγωγής μεταξωτών των αυτοκρατορικών εργαστηρίων σώζονται μέχρι σήμερα και φυλάσσονται στη Δυτική Ευρώπη, όπου είχαν σταλεί ως διπλωματικά δώρα, βλ. Anna MUTHESIUS, *Byzantine Silk Weaving AD. 400 to AD. 1200*, Βιέννη 1997, ιδιαίτερα 34-43.

αυτοκρατορικές προετοιμασίες πριν από την αναχώρηση σε εκστρατεία. Από το κείμενο αυτό προκύπτει με σαφήνεια ότι τα μεταξωτά ενδύματα κατείχαν κυρίαρχη θέση στις αποσκευές του αυτοκράτορα, καθώς προορίζονταν να χρησιμεύσουν ως δώρα στους ανώτερους αξιωματικούς του στρατού, σε ξένους ηγεμόνες και ακόμη σε επιφανείς αντιπάλους που τυχόν θα κατέφευγαν στους Βυζαντινούς[113]. Τα μεταξωτά αυτά είχαν όχι μόνο συμβολική αξία, αλλά ταυτόχρονα αποτελούσαν μια μορφή επένδυσης και αποθησαύρισης, ενώ ορισμένα από αυτά, σίγουρα τα απλούστερα, μπορούσαν ενδεχομένως να διατεθούν στην αγορά[114].

Τα σχετικά κεφάλαια της πραγματείας πείθουν ότι η ποσότητα των μεταξωτών ενδυμάτων που απαιτούνταν σε αυτές τις περιπτώσεις ήταν μεγάλη. Αρμόδιος για τη διαχείρισή τους ήταν ο *ἐπὶ τοῦ (ε)ἰδικοῦ*, ανώτερος υπάλληλος ο οποίος είχε λάβει το αξίωμά του *διὰ λόγου* και κατείχε την 52η θέση σε σύνολο εξήντα αξιωματούχων στον κατάλογο των προσκεκλημένων στα αυτοκρατορικά γεύματα, αμέσως πριν από τον μεγάλο κουράτορα[115]. Το ειδικόν ήταν το ταμείο όπου συγκεντρώνονταν τα χρήματα για την καταβολή της *ῥόγας* των συγκλητικών, την εξάρτιση του στόλου, αλλά και τα πολύτιμα αντικείμενα που ανήκαν στην κατηγορία των *κεκωλυμένων*: πολυτελή μεταξωτά ενδύματα καθώς και αντικείμενα από πολύτιμα μέταλλα[116]. Σύμφωνα λοιπόν με τον Πορφυρογέννητο, ο επί του (ε)ιδικού λάμβανε από τον κοιτώνα, τα ιδιαίτερα δηλαδή διαμερίσματα του αυτοκράτορα[117], τις παραμονές της αναχωρήσεως του τελευταίου: *ἱμάτια ἐξ ἀγορᾶς ἀπὸ τοῦ φόρου δεκάλια, ἐννάλια, ὀκτάλια, ἑπτάλια, ἑξάλια, λωρωτὰ μεταξωτὰ Αἰγύπτικα· ἀληθινὰ ἐνθάδια. Ταῦτα πάντα διὰ τὸ ἀποστέλλεσθαι εἰς τοὺς ἐθνικοὺς λόγῳ ξενίων. Ἱμάτια ἐξ ἀγορᾶς ἀπὸ τοῦ φόρου, ἐῤῥαμμένα δίσχιστα μανιακάτα, δεκάλια, ἐννάλια, ὀκτάλια, ἑπτάλια, ἑξάλια, λωρωτὰ μεταξωτὰ Αἰγύπτικα*[118].

---

113. *Three Treatises*, 248-249.

114. *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον* εκδ. J. KODER, *Das Eparchenbuch Leons des Weisen* [CFHB XXXIII], Βιέννη 1991, 92, κεφ.4.2. Βλ. επίσης τις παρατηρήσεις του D. JACOBY, Silk Economics and Cross-Cultural Artistic Interaction: Byzantium, the Muslim World, and Christian West, *DOP* 58, 2004, 219.

115. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 103.17.

116. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 316-317.

117. Για τον *ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος*, τον υπεύθυνο της υπηρεσίας του βασιλικού κοιτώνα, βλ. J.-Cl. CHEYNET, Note sur l'*épi tou koitônos*, στο L. HOFFMANN με τη συνεργασία της Anuscha MONCHIZADEH (εκδ.), *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie. Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur*, Wiesbaden 2005, 215-225.

118. *Three Treatises*, 112.287-294. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι η σημασία των περισσοτέρων από αυτούς τους όρους δεν είναι προφανής και αποτελεί αντικείμενο των πιο ακραίων εικασιών. Ο HALDON (*Three Treatises*, 229-230) υποθέτει ότι οι όροι αναφέρονται στη χρηματική αξία των ενδυμάτων σε νομίσματα, ενώ ο Κουκουλές στον αριθμό των κλωστών που είχαν χρησιμοποιηθεί στην ύφανση, άποψη την οποία αποδέχεται και η Anna MUTHESIUS, The Byzantine Silk Industry: Lopez and beyond, *Journal of*

Η πληροφορία επιβεβαιώνεται και από το *Περὶ βασιλείου τάξεως*[119]. Σε άλλο χωρίο της ίδιας πραγματείας ο Κωνσταντίνος αναφέρεται στα ενδύματα που προορίζονταν για τους αξιωματικούς: *τριβλάττια ἱμάτια* για τους στρατηγούς, *διβλάττια* για τους *τουρμάρχες*, τους στρατηγούς των μικρότερων, των λεγόμενων *ἀρμενικῶν* θεμάτων[120] και τους *κλεισουράρχες* και *λιτὰ ἱμάτια* για τους κατώτερους αξιωματικούς (*κόμητες τῆς κόρτης* και *μεράρχες*), όπως και για τους τουρμάρχες των αρμενικών θεμάτων. Οι μεράρχες και οι υπόλοιποι κατώτεροι αξιωματικοί των αρμενικών θεμάτων λάμβαναν από ένα *λιτὸ δεκάλιο* ιμάτιο, από *τῶν ἀπὸ τοῦ φόρου ἀγοραζομένων*[121]. Από τα δύο αυτά αποσπάσματα προκύπτει ότι ένα τμήμα των ενδυμάτων που συγκεντρώνονταν στο ειδικόν προερχόταν από την αγορά. Η πληροφορία επιβεβαιώνεται από διάταξη του *Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου*, η οποία απαγορεύει τόσο στους άρχοντες, όσο και στους απλούς ιδιώτες να κατασκευάζουν ορισμένα ενδύματα: *ἱμάτιον εἴτε ἑξάπωλον εἴτε ὀκτάπωλον πορφυράερον, πλὴν δεκάπωλον καὶ δωδεκάπωλον καὶ τοῦτο ἀληθινάερον καὶ λεπτόζηλον, ἐκτὸς τῶν ἐχόντων ὁρισθῆναι παρὰ τοῦ ἐπάρχου πρὸς χορηγίαν τοῦ ἰδικοῦ*[122]. Σύμφωνα λοιπόν με το απόσπασμα αυτό του Επαρχικού Βιβλίου, απαγορευόταν στους σηρικαρίους όπως και στους άρχοντες η ραφή *ἑξαπώλων* και *ὀκταπώλων* πορφυραερίων ιματίων εκτός από αυτά τα οποία είχαν παραγγελθεί από τον έπαρχο για λογαριασμό του ειδικού και τα οποία φυσικά δεν μπορούσαν να διατεθούν στην αγορά. Αντίθετα, επιτρεπόταν η κατασκευή *δεκαπώλων* και *δωδεκαπώλων* με την προϋπόθεση ότι ήταν *ἀληθινάερα* και *λεπτόζηλα*[123]. Αυτά τα δεκάπωλα ταυτίζονται

Medieval History 19, 1993, 54). Την ίδια θέση υιοθετεί και ο J. KODER στη μετάφραση του *Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου*, 104, κεφ. 8.2.

119. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, *Περὶ βασιλείου τάξεως*, εκδ. I. REISKE, *Constantini Porphyrogeniti, De cerimoniis aulae byzantinae*, τ. 2, Βόννη 1830, 677-678.

120. Τα μικρότερα *ἀρμενι(α)κά* θέματα, εμφανίζονται λίγο πριν από τα μέσα του 10ου αι. (OIKONOMIDÈS, *Listes*, 345-346). Η υποδεέστερη θέση τους σε σύγκριση με τα *ῥωμαϊκά* θέματα απεικονίζεται ανάγλυφα στο γεγονός ότι τόσο οι στρατηγοί τους όσο και οι τουρμάρχες λάμβαναν λιγότερο πολύτιμα ενδύματα από τους ομολόγους τους των *ῥωμαϊκῶν* θεμάτων.

121. *Three Treatises*, 126.501-511.

122. *Ἐπαρχικὸν βιβλίον*, 104, κεφ. 8.2.

123. Όσον αφορά στη σημασία των τεχνικών όρων που απαντούν σε αυτά τα αποσπάσματα, πρέπει να σημειωθεί ότι για τους περισσότερους δεν έχει προταθεί καμιά ικανοποιητική ερμηνεία. Οι όροι *διβλάττια* και *τριβλάττια* αναφέρονται ίσως στον αριθμό των εμβαπτίσεων του ενδύματος μέσα στη βαφή προκειμένου αυτό να αποκτήσει το επιθυμητό χρώμα, ενώ οι όροι *ἑξάπωλον*, *ὀκτάπωλον* κτλ μάλλον συσχετίζονται με τους *ἑξάλιον*, *ἑπτάλιον*, βλ. MUTHESIUS, The Byzantine Silk Industry, 47-52. Ο όρος *ἀληθινάερον* πιθανολογείται ότι δηλώνει το γνήσιο, ενώ το *λεπτόζηλον* ένα ύφασμα χαμηλότερου βάρους και συνεπώς λιγότερο πολύτιμο από τα *μεγαλόζηλα*, η διακίνηση των οποίων ήταν περιορισμένη, βλ. *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον*, 90, κεφ.4.1· MUTHESIUS, The Byzantine Silk Industry, 52.

πιθανώς με τα *δεκάλια* που περιλαμβάνονταν στις αυτοκρατορικές αποσκευές και προορίζονταν για τους κόμητες της κόρτης, τους μεράρχες και τους τουρμάρχες των αρμενικών θεμάτων.

Αυτό που είναι ενδιαφέρον είναι ότι οι σηρικάριοι έπαιρναν παραγγελίες από το ειδικόν να κατασκευάσουν και ορισμένα ενδύματα όπως τα εξάπωλα και τα οκτάπωλα, τα οποία όμως δεν κυκλοφορούσαν στην αγορά[124]. Τι συνέβαινε όμως με τα ενδύματα που προορίζονταν αποκλειστικά για χρήση του αυτοκράτορα και του στενού περιβάλλοντός του; Η πραγματεία του Κωνσταντίνου Ζ΄ σημειώνει ότι τα τριβλάττια των στρατηγών και τα διβλάττια των τουρμαρχών προέρχονταν: *ἐκ τῶν κατ' οἴκους* αντιπαραβάλλοντάς τα με αυτόν τον τρόπο με τα *ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ φόρου ἀγοραζόμενα*[125]. Στην ίδια ομάδα ανήκαν επίσης τα *ἀῤῥάφια, σκαραμάγγια, κολόβια μεγαλόζηλα, ἐσωφόρια μεσόζηλα* και *λεπτόζηλα*, τα οποία στέλνονταν ως δώρα σε ξένους ηγεμόνες[126]. Η πληροφορία αυτή συσχετίζεται θαυμάσια με αντίστοιχη του Επαρχικού Βιβλίου, σύμφωνα με την οποία απαγορευόταν στους σηρικαρίους να κατασκευάζουν διβλάττια και τριβλάττια[127] σκαραμάγγια ολόκληρα και μεσόφορα, καθώς και *ἡμιμπλινοδίβλαττα* και *πρασινοδίβλαττα μεγαλόζηλα*[128].

Τί ήταν όμως ακριβώς *τὰ ἐκ τῶν κατ' οἴκους ἐνδύματα;* Ασφαλώς είναι τα ενδύματα εκείνα τα οποία αναφέρονται συνήθως κάτω από τον γενικό χαρακτηρισμό *κεκωλυμένα*. Ήδη από τον 3ο αιώνα μ.Χ. η πορφυρή χλαμύδα ήταν κυρίαρχο συνοδό χαρακτηριστικό της αυτοκρατορικής ιδιότητας, χωρίς όμως να απαγορεύεται γενικά η χρήση της πορφύρας από τους ιδιώτες. Στη χλαμύδα προσετέθησαν σταδιακά και άλλα εξαρτήματα της αυτοκρατορικής στολής, όπως τα πορφυρά υποδήματα. Νομοθετικές ρυθμίσεις του Θεοδοσίου Β΄ επεξέτειναν την απαγόρευση και σε άλλες κατηγορίες ενδυμάτων τα οποία είχαν βαφεί με πορφύρα και οι οποίες προσδιορίζονταν ρητά από τον Νόμο[129]. Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο όρος πορφύρα δεν αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο χρώμα, αλλά σε ένα είδος της βαφής που εξαγόταν από ένα συγκεκριμένο είδος κοχυλιού. Η επιλογή του χρώματος ήταν ελεύθερη και φαίνεται ότι ακολουθούσε συγκεκριμένες τάσεις της μόδας οι οποίες βέβαια άλλαζαν

---

124. Δεν αποκλείεται επίσης ένα μέρος του ιματισμού του Ιερού Παλατίου να προερχόταν από δωρεές μεγιστάνων, βλ. ΣΥΝ. ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ, 318, όπου ο κατάλογος των υφασμάτων που η Δανιηλίς προσέφερε στον Βασίλειο Α΄.

125. *Three Treatises*, 110.250-255.

126. *Three Treatises*, 108.224-228

127. *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον*, 104, κεφ. 8.4.

128. *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον*, 102, κεφ. 8.1.

129. G. STEIGERWALD, Das kaiserliche Purpurprivileg in spätrömischer und frühbyzantinischer Zeit, *Jahrbuch zur Antike und Christentum* 33, 1990, 209-239 και ιδιαίτερα 232-235, 238.

κατά εποχή[130]. Αυτό που αποτελούσε αυτοκρατορικό προνόμιο ήταν το είδος της βαφής –από πορφύρα– που είχε χρησιμοποιηθεί σε ένα ύφασμα και όχι το ίδιο το χρώμα[131].

Τα ενδύματα που προορίζονταν αποκλειστικά για τον αυτοκράτορα και το στενό περιβάλλον του και που η διακίνησή τους ήταν απαγορευμένη, κατασκευάζονταν στα αυτοκρατορικά εργαστήρια, τα λεγόμενα *ἐργοδόσια*. Τα εργοδόσια υπάγονταν στη δικαιοδοσία του επί του ειδικού[132] και διευθύνονταν από τους *ἄρχοντες τῶν ἐργοδοσίων*[133]. Ως προς την εσωτερική οργάνωση των εργοδοσίων ελάχιστα πράγματα είναι γνωστά. Οι *μειζότεροι τῶν ἐργοδοσίων* που αναφέρονται στα τακτικά πρωτοκαθεδρίας δύο θέσεις μετά τους άρχοντες των εργοδοσίων ήταν πιθανώς ένα είδος προϊσταμένων[134]. Είναι πιθανό ότι οι εργαζόμενοι στα εργοδόσια ήταν οργανωμένοι σε σύστημα[135]. Η κατασκευή των αυτοκρατορικών ενδυμάτων απαιτούσε τη μεσολάβηση ενός μεγάλου αριθμού εξειδικευμένων εργατών. Εκτός από τους υφαντουργούς, στις πηγές μαρτυρούνται οι *χρυσοκλαβάριοι*, που στελέχωναν το εργαστήριο χρυσοκεντητικής

130. Έχει παρατηρηθεί π.χ. ότι τον 8ο και 9ο αι. κυριαρχούσε η πολυχρωμία με έμφαση στα φωτεινά χρώματα, ενώ τον 10ο και τον 11ο αι. αρχίζει, παράλληλα με την πολυχρωμία, να κάνει την εμφάνισή της και η μονοχρωμία: Anna MUTHESIUS, Essential Processes, Looms, and Technical Aspects of the Production of Silk Textiles, στο Angeliki LAIOU (εκδ.), *The Economic History of Byzantium from the Seventh through the Fifteenth Century*, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 2002, τ. 1, 158.

131. MUTHESIUS, Essential Processes, 160. Αυτό εξηγεί το γεγονός ότι σε θησαυροφυλάκια στη Δύση έχουν βρεθεί υφάσματα, βαμμένα, υποτίθεται, με πορφύρα, στα οποία ωστόσο η ανάλυση του χρώματος έδειξε ότι η βαφή ήταν ένα κράμα ινδικοτίνης (κοινώς λουλάκι) και του φυτού ερυθροδάνου του βαφικού (κοινώς ριζάρι). Για τις διάφορες βαφές, οι οποίες καθόριζαν σε σημαντικό βαθμό την αξία ενός μεταξωτού, βλ. JACOBY, Silk Economics, 209-211.

132. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 123.8 και 317.

133. OIKONOMIDÈS, *Listes*, 123.10.

134. Από σφραγίδες του 9ου και 10ου αι. είναι γνωστοί και οι κουράτορες των βασιλικών εργοδοσίων ο ρόλος των οποίων, όπως και η σχέση τους με τους άρχοντες των εργοδοσίων και τους μειζοτέρους των εργοδοσίων δεν είναι καθόλου σαφής. Βλ. V. LAURENT, *Le corpus des sceaux de l'Empire byzantin*, τ. 2. *L'administration centrale*, Παρίσι 1981, (στο εξής: LAURENT, *L'administration centrale*), αρ. 640-641. Από σφραγίδες είναι επίσης γνωστοί ένας *ἐργαστηριάρχης* και ένας *ἐπάνω τοῦ ἐργοδοσίου*, χωρίς βέβαια να είναι γνωστό ούτε για τι είδους εργοδόσια-εργαστήρια επρόκειτο, ούτε σε τι συνίστατο η αποστολή των εργαστηριαρχών.

135. ΛΕΩΝ ΔΙΑΚΟΝΟΣ, *Ἱστορίαι*, εκδ. C. B. HASE, *Leonis diaconi Historiarum libri X* [CSHB], Βόννη, 1828, 146-147. Βλ. σχετικά Αἰκατερίνη ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Σύστημα βασιλικῶν ἱστουργῶν. Ένα σωματεῖο κρατικῶν ὑφαντουργῶν τὸν Ι΄ αἰῶνα στὸ Βυζάντιον. *Ἀφιέρωμα στὸν Ἀνδρέα Ν. Στράτο*, τ. 1, Αθήνα 1986, 65-73.

(*βασιλικὸν ἐργοδόσιον τῶν χρυσοκλαβαρίων*)[136], και οι ραφείς, γνωστοί έμμεσα από σφραγίδα που ανήκε σε έναν *πριμικήριο τοῦ Ῥαφείου* (10ος αι.)[137]. Δεν έχουν πλήρως διευκρινιστεί τα καθήκοντα του *ἄρχοντος τοῦ βλαττίου*, γνωστού από σφραγίδες του 7ου και του 8ου αιώνα. Η ομοιότητα που παρουσιάζουν οι σφραγίδες των αρχόντων του βλαττίου με αυτές των κομμερκιαρίων του 7ου αιώνα (και οι δύο τύποι σφραγίδων φέρουν την εικόνα του αυτοκράτορα και έχουν αναφορά στην ινδικτιώνα) έχει οδηγήσει στην υπόθεση ότι οι σφραγίδες των αρχόντων του βλαττίου αποτελούσαν εγγύηση της ποιότητας των υφασμάτων πάνω στα οποία έμπαιναν. Η εξαφάνιση των σφραγίδων αυτών μετά τον 8ο αιώνα έχει αποδοθεί στη χρησιμοποίηση άλλων τρόπων διασφάλισης της ποιότητας των υφασμάτων: πχ. ύφανση του αυτοκρατορικού ονόματος μέσα στο ίδιο το ύφασμα[138]. Δεν είμαι σίγουρη ότι η ερμηνεία αυτή είναι η σωστή, δεδομένου ότι τα θεωρούμενα αυτοκρατορικά μεταξωτά που φέρουν στην ύφανση το όνομα του αυτοκράτορα είναι μάλλον λίγα[139]. Πιθανώς ο *ἄρχων τοῦ βλαττίου* ήταν υπεύθυνος του εργαστηρίου που είχε ως αποστολή τη βαφή των υφασμάτων με πορφύρα[140]. Θα πρέπει επίσης να υποθέσουμε την ύπαρξη άλλων εργαστηρίων, όπως αυτών που ανελάμβαναν την κατασκευή δερματίνων ειδών (π.χ. υποδημάτων),

---

136. Βλ. τις σφραγίδες ενός άρχοντος των χρυσοκλαβαρίων (ZACOS - VEGLERY, τ. 1.2, αρ. 2281, γύρω στο 750-850) και ενός άρχοντος του χρυσοκλάβου (Laurent, *L'administration centrale*, αρ. 661). Για τους όρους χρυσοκλαβάριοι και χρυσοκλαβαρικά-χρυσοκλαδαρικά, βλ. DU CANGE, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, Λυών 1688 (φωτοτυπική ανατύπωση Γκρατς 1958), στήλες 1769-1770· PSEUDOKODINOS, *Le traité des offices*, εισαγωγή-έκδοση-μετάφραση, J. VERPEAUX, Παρίσι 1966, 142 σημ. 2.

137. LAURENT, *L'administration centrale*, αρ. 655. Το *Ῥαφεῖον* αναφέρεται σε σχόλιο στο *Περὶ Βασιλείου Τάξεως*, 518.

138. N. OIKONOMIDES, Silk Trade and Production in Byzantium from the Sixth to the Ninth Century: the Seals of Kommerkiarioi, *DOP* 40, 1986, 50-51, όπου ο αναγώστης θα βρει συγκεντρωμένες όλες τις δημοσιευμένες σφραγίδες αρχόντων του βλαττίου.

139. Για τα μεταξωτά που φέρουν επιγραφές με τα ονόματα είτε του αυτοκράτορα είτε του αξιωματούχου που επέβλεψε την κατασκευή τους, καθώς και για τα σωζόμενα μεταξωτά που χρονολογούνται μετά τα μέσα του 8ου και μέχρι τον 11ο αι. και αποδίδονται σε αυτοκρατορικά εργαστήρια, βλ. MUTHESIUS, *Byzantine Silk Weaving*, 34-39, 67-74, 100-102. Ακόμα και μεταξωτά με σκηνές όπου πρωταγωνιστεί ένας αυτοκράτορας, όπως το περίφημο μεταξωτό στο Bamberg που απεικονίζει έναν θριαμβευτή αυτοκράτορα, δεν φέρουν καθόλου τέτοιες επιγραφές στην ύφανση. Σχετικά με τις εικασίες που έχουν διατυπωθεί για το μεταξωτό στο Bamberg, βλ. πιο πρόσφατα τις απόψεις της Muthesius, *ό.π.*, 101-102, η οποία κλίνει υπέρ της γενικής άποψης ότι πρόκειται για τον Βασίλειο Β΄ και του T. PAPAMASTORAKIS, The Bamberg Hanging Reconsidered, *ΔΧΑΕ* περίοδος Δ΄ 24, 2003, 375-392, ο οποίος προτείνει την ταύτιση με τον Ιωάννη Α΄ Τζιμισκή. Η πρακτική της ύφανσης του ονόματος του ηγεμόνα σε μεταξωτά που προορίζονταν να χαριστούν σε υψηλόβαθμους τιτλούχους απαντά επίσης και στις χώρες του Ισλάμ (JACOBY, Silk Eonomics, 216-217).

140. Για τον όρο blatta και βλαττίον, βλ. τα σχόλια του HALDON (*Three Treatises*, 205-206) όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία..

για τα οποία όμως δεν υπάρχουν γνωστά στοιχεία[141]. Τέλος, υπήρχαν εργοδόσια κατασκευής κοσμημάτων επικεφαλής των οποίων ήταν ο *ἄρχων τοῦ χρυσοχοΐου*, γνωστός από κείμενα και σφραγίδες του 10ου και 11ου αιώνα[142].

Η θέση των εργοδοσίων δεν είναι γνωστή. Ο Θεοφάνης αναφέρει ότι σε πυρκαγιά που προκλήθηκε από κεραυνό, στις 15 Δεκεμβρίου του 792 *ἀνήφθη μέρος τοῦ βασιλικοῦ ἐργοδοσίου τῶν χρυσοκλαβαρίων κατὰ τὸν χρυσίωνα*[143]. Ο R. Janin τοποθετεί τον Χρυσίωνα στην αρχή της Μέσης και συνδέει τους χρυσοκλαβαρίους με τους χρυσοχόους[144]. Μεταγενέστεροι ερευνητές τον τοποθετούν στο συγκρότημα του Ιερού Παλατίου[145]. Τον 10ο-11ο αιώνα τα εργοδόσια, τουλάχιστον τμήμα τους, βρίσκονταν πιθανώς στα Ζευξίππου, όπως μαρτυρείται από επιγραφή σε ύφασμα που φυλάσσεται στο Aachen και χρονολογείται, πιθανώς, τον 11ο αιώνα και όπου γίνεται αναφορά σε έναν Πέτρο άρχοντα του Ζευξίππου, καθώς και σε κάποιο Μιχαήλ. Το κείμενο της επιγραφής έχει ως εξής: *Ἐπὶ Μιχ(αὴλ) πριμι(κηρίου ἐπὶ τοῦ) κοιτ(ῶνος) (καὶ) εἰδικοῦ/ Πέτρου ἄρχοντ(ος) τοῦ Ζευξήπου ἰνδ(ικτιῶνος) [...]*[146]. Ο V. Laurent μάλιστα ταύτισε τον Μιχαήλ της επιγραφής με έναν Μιχαήλ *πριμικήριο ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος, βασιλικὸ νοτάριο καὶ εἰδικό*, στον οποίο ανήκε σφραγίδα που χρονολογείται με ασφάλεια στο πρώτο μισό του 11ου αιώνα[147]. Αυτή είναι και η μοναδική μαρτυρία ότι τα βασιλικά εργοδόσια βρίσκονταν στα Ζευξίππου[148].

---

141. Από το *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον*, 120-122, κεφ.14.1 είναι γνωστό ότι οι λωροτόμοι εργάζονταν για λογαριασμό του δημοσίου, ενώ για ορισμένα είδη *ἐν οἷς δὲ χρεία εἴη ἐν ταῖς βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις* ετίθεντο στη διάθεση του πρωτοστράτορα.

142. Laurent, *L'administration centrale*, αρ. 663. Ο Oikonomidès, *Listes*, 61.13, 155.1, 317 υποστηρίζει ότι ο άρχων του χρυσοχοΐου ταυτίζεται με τον *χρυσοεψητή*, αξιωματούχο που έφερε τον τίτλο του πρωτοσπαθαρίου και μαρτυρείται στο τακτικό Uspenskij (842-843) και στο Κλητορολόγιο του Φιλοθέου, μετά τον δομέστικο της υπουργίας και τον ζυγοστάτη και πριν από τον χαρτουλάριο (ή άρχοντα) του αρμαμέντου. Στα παραδείγματα που προσκομίζει ο Οικονομίδης πρέπει να προστεθεί και η σφραγίδα ενός χρυσοεψητή, την οποία δημοσίευσε ο ίδιος πολλά χρόνια αργότερα και που χρονολογείται τον 10ο αι. Βλ. J. Nesbitt - N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, τ. 1, *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 1991, αρ. 12.6.

143. Θεοφανης, *Χρονογραφία*, 469.

144. Janin, *Constantinople byzantine*, 98.

145. A. Berger, *Untersuchungen zu den Patria Konstantinupoleos* [Ποικίλα Βυζαντινά 8], Βόννη 1988, 216.

146. Muthesius, *Byzantine Silk Weaving*, 38-39.

147. Laurent, *L'administration centrale*, αρ. 613.

148. Για το λουτρό του Ζευξίππου, το σημαντικότερο από τα πρωτοβυζαντινά λουτρά της Κωνσταντινούπολης, βλ. Janin, *Constantinople byzantine*, 222-224. Για τη θέση του κοντά στον Αυγουστεώνα, βλ.

Ο ανεφοδιασμός των βασιλικών εργοδοσίων σε πρώτες ύλες εξασφαλιζόταν πιθανώς χάρις στην παραγωγή των βασιλικών κτημάτων, όπου ασκείτο η σηροτροφία[149]. Είναι άγνωστο αν ορισμένες φορές η ποσότητα αυτή χρειαζόταν να συμπληρωθεί με προμήθεια μεταξιού στην αγορά, όπως και το στάδιο επεξεργασίας στο οποίο βρισκόταν το μετάξι όταν έφθανε στο Ιερό Παλάτιο[150]. Τον 10ο και τον 11ο αιώνα εμφανίζονται οι *κουράτορες τῆς μετάξεως*[151], αξίωμα που προφανώς είχε σχέση με τη συγκέντρωση της πρώτης ύλης από τα βασιλικά κτήματα. Οι κουράτορες της μετάξεως είχαν υφισταμένους τους *βασιλικοὺς νοταρίους τῆς μετάξεως*[152], οι οποίοι είχαν, υποθέτω, ως αποστολή την καταγραφή των εισερχομένων ποσοτήτων μεταξιού στο ειδικόν και την τήρηση των σχετικών αρχείων. Το γεγονός ότι οι κουράτορες της μετάξεως εμφανίζονται μόλις τον 10ο αιώνα ίσως υποδηλώνει ότι παλαιότερα υπεύθυνοι για τη συγκέντρωση της πρώτης ύλης ήταν οι δύο κουράτορες, ο μεγάλος και των Μαγγάνων.

Το Ιερό Παλάτιο ήταν μια σημαντική καταναλωτική μονάδα με βασικό γνώρισμα την προσπάθεια αντιμετώπισης εξ ιδίων, στο μέτρο του δυνατού, των αυξημένων αναγκών του. Αυτό διαπιστώνεται τόσο όσον αφορά στα είδη διατροφής, όσο και στα βιοτεχνικά είδη. Κυρίαρχο, θεωρητικά τουλάχιστον, ιδεώδες ήταν η «αυτάρκεια», η δυνατότητα δηλαδή να μπορεί να καλύπτει εξ ιδίων πόρων τις ανάγκες του. Η ανησυχία του Βασιλείου Α΄ να μη δαπανώνται για τις ανάγκες επισιτισμού του Ιερού Παλατίου δημόσια έσοδα μαρτυρεί ακριβώς αυτή τη μέριμνα. Το ενδιαφέρον αυτό κάλυπτε και άλλους τομείς, όπως την κατασκευή των απαραίτητων για τη λειτουργία του Ιερού Παλατίου ενδυμάτων. Φυσικά, η αυτάρκεια στην πράξη ποτέ δεν υπήρξε τέλεια, ούτε στον ιδιωτικό ούτε στον δημόσιο βίο, και πάντα υπήρχαν αφορμές παρέκκλισης από το ιδεώδες[153]. Έχω μάλιστα την εντύπωση ότι με το πέρασμα των χρόνων οι αφορμές για παρέκκλιση έγιναν πολύ συχνότερες και η αυτάρκεια απομακρυνόταν ως ιδεώδες όλο και περισσότερο. Διερωτώμαι μήπως το Ιερό Παλάτιο κατέφευγε στην αγορά όχι

BERGER, *Patria*, 379. Το λουτρό του Ζευξίππου ταυτίζεται ενδεχομένως με τη φυλακή των Νουμέρων που μαρτυρείται για πρώτη φορά τον 11ο αι. (ό.π., 257-258).

149. MUTHESIUS, *The Byzantine Silk Industry*, 43.

150. Αν δηλαδή το νήμα ήταν ήδη επεξεργασμένο ή ακατέργαστο, περίπτωση στην οποία έπρεπε να παρέμβουν τεχνίτες αντίστοιχοι των καταρταρίων. Για τους τελευταίους, βλ. *Ἐπαρχικὸν Βιβλίον*, 100-102, κεφ.7.

151. LAURENT, *L'administration centrale*, αρ. 651-652.

152. LAURENT, *L'administration centrale*, αρ. 653-654 (10ος-11ος αι.).

153. Βλ. σχετικά Angeliki LAIOU, Economic Thought and Ideology, στο Angeliki LAIOU (εκδ.), *The Economic History of Byzantium*, τ. 3, 1125-1129.

μόνο για να προμηθευθεί είδη που δεν είχε σε επάρκεια, αλλά, ίσως, και για να διαθέσει ενδεχόμενο πλεόνασμα. Ο Βασίλειος Α΄ διέθεσε στην αγορά σε χαμηλή τιμή τον *βασιλικὸν καὶ δημόσιον σῖτον* προκειμένου να ανακουφίσει τις συνέπειες μιας σιτοδείας[154]. Η διάκριση ανάμεσα σε βασιλικό και δημόσιο δεν είναι τυχαία και σίγουρα σχετίζεται με τη μεταρρύθμιση του Βασιλείου Α΄, για την οποία έγινε λόγος. Η πιθανότητα πάντως το Ιερό Παλάτιο να λειτουργούσε κατά το πρότυπο ενός *οἴκου*, παράγοντας εν μέρει αυτά που κατανάλωνε, αγοράζοντας αυτά στα οποία δεν είχε επάρκεια και ενδεχομένως εμπορευματοποιώντας, στο πλαίσιο συγκεκριμένων κανόνων ώστε να μη θεωρηθεί κερδοσκοπία, κάποιο πλεόνασμα, φαίνεται αρκετά σοβαρή.

154. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 278.61-62.